
HORNOLUŽICKÝ SVĚTSKÝ KLÉRUS V PRAŽSKÉ ARCIDIECÉZI V PRVNÍ POLOVINĚ 17. STOLETÍ

Zlatuše Kukánová

Naše starší historiografie se problematice Horní Lužice nevěnovala nijak systematicky. Zpravidla jí v rámci nejrůznějších přehledů dějin a studií z církevní správy vymezila ve svých statích jen několik stran a poznámek. Pozornost badatelů se soustředila pouze na vybrané otázky, publikované náhodně či ve vybraných sbornících.¹ Podobná situace byla i na německé straně, kde zůstávají klasickou prací více než sto třicet let staré Köhlerovy dějiny do roku 1815.² Řadu informací o náboženských poměrech získáme z nedávno vydaných kompendií, dotýkajících se otázek německé reformace a protireformace.³ Naše znalosti o jedné z vedlejších korunních zemí jsou v posledních letech bohatší díky Františku Kavkovi a Lence Bobkové, kteří se zabývají jejím postavením za Lucemburků.⁴ Dějinám národnostní menšiny v Lužici, totiž lužickým Srbům, zřízení Lužického semináře v Praze a vzájemným kulturním stykům, zasvětil většinu dosavadních prací Zdeněk Boháč.⁵ Tuto drobnou studii je třeba chápat jako pokus o objasnění některých otázek z dějin církevní správy první poloviny 17. století.

Horní Lužici spojovaly s Čechami dlouholeté politické vztahy, vyplývající ze zvláštního postavení lužických markrabství. Počátek emancipace obou stavovských obcí znamenalo vydání Vladislavského zemského zřízení v roce 1500, které zaručilo Lužičanům stejná práva jako dalším obyvatelům zemí Koruny české.⁶ Prakticky to znamenalo možnost získání inkolátu a rozmnožování majetku v jakékoliv části království. V roce 1547 nestáli hornolužičtí stavové po boku krále Ferdinanda I. v zápase se saským kurfiřtem Janem Fridrichem a jejich vojsko nebojovalo v bitvě u Mühlberku. Za to však draze zaplatili odejmutím některých městských privilegií a značnými finančními pokutami. Postupné uvolňování vzájemných vztahů bylo završeno během stavovského povstání přistoupením hornolužických ke konfederaci nekatolických stavů v létě roku 1619. Po volbě Fridricha Falckého českým králem došlo ke sblížení císaře Ferdinanda II. se saským kurfiřtem Janem Jiřím I.. V červenci roku 1620 sepsali smlouvu, zajišťující předání Lužice Sasku náhradou za válečné útraty. Následný zářijový kurfiřtův vpád do Horní a Dolní Lužice byl z jeho strany podpořen slibem zachování náboženských svobod pro luterány. Obsazení strategicky důležitých míst a měst Kamence, Budyšina, Žhořelce, Žitavy a dalších znamenalo faktické pře-

vzetí země do saských rukou. Dne 18. července roku 1621 už holdovali lužičtí stavové politicky posílenému Janu Jiřímu jako zástavnímu držiteli. Ten uzavřel o dva roky později (23. června 1623) s Ferdinandem II. dohodu o zastavení Lužice až do vyplacení válečných škod v celkové výši šesti miliónů tolarů.

Další vývoj válečných událostí logicky vyústil v uzavření takzvaného Pražského míru a vydání recessu 30. května 1635, kdy Ferdinand II. Habsburský postoupil saskému kurfiřtu Janu Jiřímu obě země jako dědičné léno. Dluh mezi tím podle odhadu vzrostl už na sedm miliónů dvě stě tisíc tolarů, což se rovnalo sedmdesáti dvěma tunám zlata. Dolní a Horní Lužice přesto zůstaly v lenním svazku a český král mohl nadále užívat markraběcí titul a zemské znaky. Pro případ vymření saské dynastie bylo panovníkovi zaručeno jejich opětovné navrácení.⁷ Lužice zůstala vázána povinnou obranou českého státu v případě obecného ohrožení, kterou měla už od Vladislavského zemského zřízení. Naopak nemusela napříště obesílat české sněmy ani platit berně a jakékoliv jiné dávky, soudní spory neřešil pražský apelační soud, nýbrž spadaly pod jurisdikci saského kurfiřta. Jedním z nejdůležitějších ujednání Pražského míru bylo zajištění dosavadních náboženských a politických svobod, tedy zachování určitého statu quo mezi protestanty a katolíky v dané oblasti.

Luterská reformace, pronikající ze severního a středního Německa, ovlivnila už ve dvacátých a třicátých letech 16. století náboženský vývoj v Lužici⁸ a odtud se šířila dále do českých příhraničních oblastí. To vyvolalo v obou zemích nejen odklon obyvatelstva od tradičního katolického náboženství, ale rozkol a změny v samotné organizaci církevní správy. V Čechách se postupně rozštěpila původní kališnická církev na radikální a konzervativní větev, která se stále více sblížovala s katolíky. Konzervativnější část kališníků, reprezentovaná konzistorií, přispěla nakonec vnitřním rozpadem ke zrušení kompaktát, které si roku 1567 vymohly stavy. V tomto období zaznamenáváme vedle postupného znovuzrození katolické církve také snahy o legalizaci novokališnického vyznání, které byly v roce 1575 završeny přijetím České konfese.⁹ Ta sice uznávala existenci vyznání jako takového, nepovolovala však jeho samostatné organizování. Přesto se můžeme setkat s výjimečnou organizací luteránů na šlikovských panstvích na Loketsku a na Chebsku. K obratu došlo až v roce 1609 po vydání Rudolfova majestátu zaručujícího náboženskou svobodu, porážka stavovského povstání v listopadu 1620 znamenala konec uvolněných náboženských poměrů. Habsburkové se snažili využít svého vítězství k potlačení jakékoliv opozice a hlavní oporou jejich politiky se v tomto směru stalo katolické náboženství. Restriktivní opatření na sebe nenechala dlouho čekat. Už v následujícím roce byla zrušena utrakvistická konzistoř a postupně byli ze země vypovídáni všichni protestantští kazatelé. Císařské mandáty zakazovaly obyvatelům vyznávat jinou než katolickou víru a podstatně omezovaly práva nekatolických stavů.

V řadě případů docházelo k výrazným zásahům do vnitřní správy církve a její těsnější závislosti na státu. Toto snažení bylo završeno Obnoveným zřízením zemským, vyhlášeným roku 1627, které rušilo Rudolfův majestát a potvrzovalo katolické náboženství jako jediné oficiální v zemi.

Jednoduchá nebyla situace ani v Horní Lužici, patřící tehdy k zemím České koruny. Také tam došlo pod vlivem luteránů a kalvinistů k náboženskému rozkolu. Některá města byla pozvolna, jiná více či méně násilně reformována, protestanté postupně nahrazovali katolíky v městských radách a obsazovali katolické kostely. Jsou známy případy, kdy církevní správu převzaly do svých rukou dokonce městské rady. Došlo k tomu v Žitavě v roce 1540 a v roce 1570 tam úplně ustaly katolické bohoslužby.¹⁰ Pozice katolické církve byla oslabena nejprve v roce 1559, kdy se saský kurfiřt zmocnil hradu Stolpen, dosavadního sídla biskupského generálního komisaře pro Lužici, a následným přistoupením míšeňského biskupa Jana IX. z Haugwitzu k protestantismu.¹¹ V roce 1567 přešla z papežova rozhodnutí správa lužického vikariátu na děkana a kapitolu sv. Petra v Budyšině. Na většině panství světských feudálů a na statcích míšeňského biskupa, dobytých saským vojskem, byla vrchností zaváděna reformace. Díky důslednému uplatňování patronátního práva při obsazování far ovládlo luterství do konce sedmdesátých let šestnáctého století téměř celou Horní Lužici. Katolické obyvatelstvo se soustředilo především ve městě Budyšině a statcích budyšínské kapituly s obcemi Brehmen a Dahlowitz, dále ve vesnicích patřících klášterům v Mariensternu, Marienthalu a Lubáni.¹² Menší enkláva se udržela ještě na jihu Lužice v městečku Schirgiswalde a jeho bezprostřední blízkosti. Přetrvávajícím anachronismem byla stálá podřízenost protestantských duchovních budyšínskému děkanovi. Záhy po vydání Rudolfova majestátu se projevíly emancipační snahy protestantských stavů. Již v roce 1610 byl připraven návrh vlastního majestátu, který jim měl vedle svobody vyznání zaručit patronátní právo v protestantských kostelích. Dohled nad nekatolickými duchovními měl přejít z budyšínského děkana na stavovské inspektory. K vydání majestátu však nedošlo pro nesouhlas zúčastněných stran. Částečnou náhradou za něj byl Matyášův slib z roku 1611, zachovávající Horní Lužici při jejím dosavadním vyznání.

Pražský mír z roku 1635 se snažil respektovat složité poměry v Lužici. Na jedné straně pamatoval na beztrestnost přívrženců nekatolických vyznání v případech opětovného uplatnění zástavního práva. Na straně druhé zajišťoval práva katolické církve v celé zemi, která se vztahovala na budyšínskou kapitolu, kláštery Marienstern a Marienthal, klášter magdalenek v Lubáni a dolnolužické cisterciácké opatství v Neuzellu. Ochrana katolického náboženství se prakticky projevovala přítomností královských komisařů při volbách děkanů, opatů nebo abatýší a jejich potvrzením do příslušných beneficií. Od tohoto zvyku bylo opuš-

těno v letech 1741 až 1773, aby bylo znovu obnoveno a uplatňováno i po roce 1815, kdy bylo Sasko nuceno postoupit Prusku celou Dolní a východní část Horní Lužice. Právo českého krále na obranu katolíků a jejich vyznání uznávala saská vláda dokonce i po svém vstupu do nově vytvořeného Německa. Veškeré formální i faktické nároky českého státu vůči Horní Lužici zanikly podepsáním versailleské mírové smlouvy v roce 1919.

Dříve než se zaměříme na sledování osudu hornolužického světského kléru, musíme si uvědomit, že jeho možnosti byly s ohledem na postavení katolické menšiny značně omezené. Domácí prostředí nenabízelo požadované vzdělání ani možnost získat svěcení potřebné k výkonu kněžského povolání. Mladým mužům, kteří se chtěli seznámit se základy a principy křesťanské věrouky, nezbývalo než opustit rodnou Lužici a vydat se na některé z dostupných vzdělávacích zařízení. Veškeré farní a městské školy byly totiž kontrolovány protestanty (ve Zhořelci a v Budyšině byly evangelické latinské školy, gymnázium v Míšni a teologie se přednášela ve Wittenberku a v Lipsku). Bez základních znalostí univerzálního evropského církevního jazyka latiny a průpravy v rétorice by žádný uchazeč nemohl pomýšlet na budoucí dráhu katolického duchovního. Lužičané neměli v podstatě jinou možnost než odejít z domova do cizího prostředí, aby v nových poměrech získali potřebné vzdělání a současně navázali důležité kontakty.

Výchova nastupující generace hornolužických studentů a farářů v Čechách měla už jistou tradici v předbělohorské době, protože zde nacházeli pro svoje záměry relativně solidní zázemí a podmínky.¹³ Oproti sousedním zemím byla u nás poměrně hustá školní síť, navazující na systém středověkých farních škol.¹⁴ Nejbližší školy v příhraničním Českolipsku, Šluknovsku a Frýdlantsku byly však pod vlivem německých luterských univerzit. Podobná situace panovala i v severních Čechách, které zejména v německy mluvící části podléhaly luteránům a kalvinistům. Většina zbývajících partikulárních škol byla svázána s pražskou univerzitou, takže také vychovávala protestantsky orientovanou mladou generaci. Přesto mimo vliv Karolina zůstala na přelomu 16. a 17. století tradičně katolická oblast v jižních a západních Čechách. Studenti se proto mohli rozhodnout pro latinskou městskou školu v Plzni, v Českých Budějovicích nebo v jiném místě. Na své příští povolání se připravovali návštěvami cvičení v jezuitských kolejích, která si získávala mezi posluchači stále větší oblibu pro svou otevřenost všem vrstvám. Studium u jezuitů neposkytovalo jen potřebné základní vzdělání, stalo se navíc prostředkem k postoupení na společenském žebříčku, protože v řadě případů umožnilo nadaným nemajetným chlapcům přístup ke vzdělání. Kromě toho se zde nabízela ještě možnost studovat v některé z klášterních škol řádů, jež měly ve své náplni vedle pastorační také vzdělávací činnost.

Jezuitská akademie u sv. Klimenta byla v roce 1556 založena především pro zájemce z Čech a zemí České koruny kvůli snadné teritoriální dostupnosti, cizinci tvořili mezi posluchači menšinu. Přesto si řada z nich zvolila Prahu, protože jim byla nejbližší.¹⁵ Význam klementinské akademie, suplující na počátku 17. století absenci katolické vysoké školy v zemi, není třeba příliš přeceňovat.¹⁶ Ještě ve dvacátých letech plnila spíše funkci střední školy, protože právě v gymnaziálních třídách bylo ke studiu zapsáno nejvíce žáků. Zde byl kladen důraz na výuku jazyků, zejména tolik potřebné latiny, řečtiny a později hebrejštiny. Vedle jazyků museli studenti prokázat znalost klasické literatury a dobře zvládnout řečnické umění. Už ve druhé polovině 16. století zajišťovala vzdělání hornolužičanů jezuitská gymnázia v Chomutově, Českém Krumlově a Jindřichově Hradci a cisterciácké klášterní školy v Oseku, Plasích a Vyšším Brodě, kam se studenti uchylovali s ohledem na tradici místních klášterů v Mariensternu a Marienthalu.¹⁷ Je možné, že teprve tady, po bližším seznámení s prostředím nebo ve snaze následovat učitelský vzor, se někteří rozhodli pro svou celoživotní službu Kristu.

Pozornost mladých mužů se nemusela vždy upírat jen k Čechám, protože jinde v sousedních zemích měli podobné možnosti. Kromě pražského se nabízel podobný ústav s poměrně širším zahraničním dosahem na nedaleké Moravě. V Olomouci byla totiž biskupem Vilémem Prusinovským z Víckova založena jezuitská akademie, které byla roku 1573 propůjčena práva vysokého učení.¹⁸ Ta však zpočátku vychovávala podobně jako Klementinum většinou středoškolskou mládež a jen mizivé procento posluchačů absolvovalo vysokoškolský kurs z filozofie.¹⁹ Graduováni byli nejprve členové Tovaryšstva Ježíšova a teprve později byla tato možnost nabídnuta jiným zájemcům.²⁰ Protože výuka teologie byla v Praze zahájena až v roce 1616,²¹ museli studenti odcházet na další řádové učiliště do rakouského Štýrského Hradce. Potřeby světského kněžstva v pražské arcidiecézi pokrýval ve druhé polovině 16. století svatováclavský seminář pro chudé (založen 1559), k němuž časem přibyl ještě papežský seminář pro výchovu budoucích kněží (založený roku 1575). Oba ústavy společně s konviktem pro šlechtické studenty byly však pod kontrolou jezuitů, dohlížejících na studium a chování svěřenců.²²

Nadvláda patres Societatis Jesu nad pobělohorským školstvím byla dovršena v listopadu 1622 převzetím Karlovy akademie. Tehdy se otevřela cesta k obnovení čtyřfakultního učení a k postupné rekatolizaci pražské univerzity.²³ Nově instalovaný arcibiskup Arnošt hrabě Harrach si byl vědom hegemonie jezuitů a proto usiloval o zřízení vlastního semináře k výchově a vyššímu filozofickému a teologickému vzdělání nastupujícího katolického duchovenstva. Po několikaletých jednáních a po zajištění nezbytných finančních prostředků na provoz semináře bylo jeho snažení korunováno úspěchem, takže v roce 1635 mohlo být konečně zahájeno vyučování v bývalém královském dvoře u Prašné brány.²⁴

O tři roky později (22. prosince 1638) povýšil papež Urban VIII. na Harrachovu žádost seminář na úroveň generálního studia, které se tak stalo třetím vysokým učením v Praze.²⁵ Se vznikem dalších učilišť stojících mimo univerzitu se postupně rozšiřovalo spektrum nabídek o možnost studovat v cisterciácké koleji sv. Bernarda nebo v premonstrátské koleji sv. Norberta.²⁶ K vyhlášeným soukromým školám s právem udělovat akademické grady v teologii a filozofii patřilo také dominikánské Studium generale u sv. Jiljí a minoritské Collegium Ferdinandeum u sv. Jakuba.²⁷ Uchazeči o kněžské svěcení měli v pobělohorské Praze nesrovnatelně větší výběr a lepší vzdělávací možnosti než jejich předchůdci.

Situace v pražské arcidiecézi v prvních desetiletích 17. století byla značně komplikovaná. Arcibiskupové Zbyněk Berka z Dubé, Karel z Lamberka, Jan Lohelius a Arnošt z Harrachu museli během svého arciepiskopátu řešit kromě běžných záležitostí také řadu závažných otázek.²⁸ Přetrvávající problémy ve správní organizaci arcidiecéze vedly k roztržštění farní sítě a katastrofálnímu nedostatku domácích duchovních pastýřů, který se ještě prohloubil po definitivním vypovězení všech protestantských kněží. Dalším negativním důsledkem válečných událostí byl postupný ekonomický úpadek, projevující se v řadě případů nemožností obsadit uprázdněná benefícia. Proto docházelo ke spojování neobsazených far ve větší celky pod jednoho katolického duchovního a v řadě případů spravovali světské fary řeholníci. V nejpostiženějších oblastech Čech často pomáhali při zajišťování základních úkolů také jezuitští misionáři. V pražské arcidiecézi působili vedle Čechů také Slezané, Poláci, Bavoři, Lužičané, Sasové, Moravané, Italové a další národnosti.²⁹ Řada katolických duchovních byla vysvěcena v sousedních nebo nedalekých diecézích a arcidiecézích (například ve Vídni, Vratislavi a Erfurtu), ostatní byli ordinováni v Praze.³⁰

Celkový obraz o počtu, místním původu a národnosti novokněží získáme studiem dochovaných ordinačních matrik pražské arcidiecéze z let 1604 až 1612 a 1627 až 1651, uložených ve Státním ústředním archivu v Praze ve fondu Archiv pražského arcibiskupství.³¹ Některé chybějící údaje o původu ordinandů se podařilo doplnit z dalších pramenů. Šlo zejména o přehledy promovaných studentů a alba jezuitských akademií v Praze a Olomouci s informacemi o školních studiích.³² Během devítiletého období sufragánátu strahovského opata Jana Lohela za arcibiskupů Zbyňka Berky z Dubé a Karla z Lamberka bylo v Praze v letech 1604 až 1612 ordinováno celkem 177 laiků z různých arcidiecézí a diecézí. Kněžského svěcení, opravňujícího k samostatné správě beneficií, dosáhlo jen 116 z vysvěcených. Presbyteriát získalo kromě ostatních národností šedesát dva Čechů a dvacet sedm Němců, to znamená, že necelá čtvrtina veškerého světského kléru pocházela z německých zemí (Saska, Lužice, Bavorska, Vestfálska, Falce, Hesenska, Pruska a Švábska).³³

Do Prahy vážilo svou cestu deset kandidátů z Lužice (tři byli z Budyšina, další se narodili nebo pocházeli z Chroštic (Crostwitz), Lubáně (Lauban), Wittchenavy (Wittichenau) a Žarova (Sorau). Tři mladí muži svůj původ v arcibiskupské kanceláři neuvedli ani se jej nepodařilo později zjistit. Sedm ordinandů postupně získalo všechna vyšší svěcení zakončená kněžským svěcením. Jeho získání opravňovalo ordinanda ke správě fary a provádění všech úkonů s tím spojených, to je s udílením svátostí, kázáním slova Božího a sloužením mší. Jeden Lužičan se stal jáhnem a zbývající dva měli jen čtyři nižší svěcení. Nevylučujeme samozřejmě, že byli vysvěceni později nebo v jiné sousední diecézi.³⁴ Lze to předpokládat minimálně u Řehoře Khattmanna či Khacmana z Maurughu, vysvěceného jáhnem 10. srpna 1611³⁵ a Josiáše Streubera ze Žarova s nižším svěcením ze 31. března 1607.³⁶ Řehoř Khattmann byl nejprve budyšínským kanovníkem a ve dvacátých a třicátých letech 17. století společně s Humprechtem z Černína rekatolizačním komisařem v některých částech Lužice³⁷. Streuber spravoval na začátku roku 1613 faru v Polici³⁸ a k tomu bylo nezbytné vyšší svěcení.

Tři Lužičané se zapsali ke studiu do gymnaziálních tříd pražské jezuitské akademie. Jedním z nich byl na podzim roku 1608 Řehoř Khattmann, kterému vydala 25. ledna 1606 vysvědčení řádného chování kongregace Zvěstování Panny Marie při jezuitské koleji v Českém Krumlově.³⁹ O již zmíněném Streuberovi se z poznámky v matrice dovídáme, že byl v roce 1595 imatrikulován na univerzitě ve Frankfurtu nad Odrou a totéž se opakovalo o sedm let později v pražském Klementinu.⁴⁰ Blažej Alexius z Chroštic byl inskribován na podzim roku 1600 jako student rétoriky v poslední nejvyšší třídě gymnázia,⁴¹ bakalaureát filozofie získal 3. května roku 1604 a magisterskou, tedy doktorskou, zkoušku složil v následujícím školním roce.⁴² Čtvrtý z ordinovaných Ondřej Judex z Wittchenavy byl v roce 1606 posluchačem přednášek z gramatiky na jezuitském učilišti ve Štýrském Hradci.⁴³

Mužský řeholní život ustal na území Horní Lužice už v polovině 16. století. Některé kláštery byly postupně opuštěny, z jiných byli mniši vyhnáni nebo se sami stali šířiteli luterství. Tento osud postihl klášter celestinů v Ojvíně a jeho filiálku v Königsteinu, františkánské kláštery v Kamenci a Žitavě a další. Pravděpodobně z tohoto důvodu nebyl do roku 1612 v pražské arcidiecézi ordinován žádný lužický řeholník. Je třeba podotknout, že zjišťování a určování národnosti u řádových svěcenců není snadné, protože ordinační matriky ve většině případů registrují vedle jména a příjmení pouze mateřské kláštery, které opustili kvůli svému dalšímu vysvěcení. Ani různé přehledy profesů, klášterní nekrologia a kalendária, uložená zejména ve fondech Státního ústředního archivu v Praze a v rukopisných odděleních Národní knihovny a Národního muzea v Praze, neposkytují v tomto směru dostatek potřebných informací.

V letech 1627 až 1651 pocházela z německých zemí pětina ordinandů s kněžským svěcením, to je dohromady 88 z celkového počtu 457 osob.⁴⁴ Na rozdíl od předchozího předbělohorského období přicházeli do Prahy noví zájemci o vysvěcení z německého Duryňska, Braniborska, Bádensko-Württemberska a Západního Pruska. Při sledování hornolužických novokněží nesmíme zapomenout, že Lužice byla od roku 1635 nejen součástí Saská, ale i míšeňské diecéze. Z počtu třiceti devíti ordinandů dosáhli do konce roku 1651 třicet dva nejvyššího svěcení. Zbývajících sedm obdrželo z rukou pražských sufragánů Šimona Brože z Horšovského Týna a Kryspína Ficka shodně všechna nejnižší svěcení, přičemž Kristián Augustýn Falc se stal knězem v dubnu roku 1653.⁴⁵ Nemůžeme vyloučit, že někteří byli ordinováni ještě později. Ordinandi s nižším stupněm byli u nás po Bílé hoře dosazováni na venkovské školy na místa nekatolických učitelů a nebo pomáhali ve velkých farních obvodech udělovat křest z milosti a vykládat křesťanské pravdy a katechismus o nedělích a svátcích místo mše svaté.⁴⁶

Nejvíce Lužičanů přišlo do Prahy z tradičních katolických míst. Devět ze všech vysvěcených uvedlo jako své rodiště nebo pozdější bydliště Chroštica, sedm Witchenavu, šest Budyšin, tři Ostrovec a zbývajících jiná městečka a vesnice (například Cannewitz, Ralbitz). Šest osob vedle národnosti nepodalo žádnou bližší informaci o svém původu ani se jej nepodařilo doplnit z jiných pramenů.

Dříve než přistoupíme k vyhodnocení vzdělanostní úrovně hornolužických novokněží, ordinovaných v pražské arcidiecézi, je třeba připomenout, že informace o jejich počtu jsou díky absenci pramenů pro některá pobělohorská léta značně neúplné. Protože album pražské jezuitské akademie pro dané období je nezvěstné, nemáme k dispozici systematictější seznamy katolických studentů v Praze od druhé poloviny dvacátých let 17. století. Další údaje můžeme získat a ověřit až od roku 1636 v seznamu studentů arcibiskupského semináře, uloženého ve Strahovské knihovně,⁴⁷ a z rekonstruovaného přehledu studentů filozofické fakulty pro léta 1640 až 1654.⁴⁸

Je známo, že čtyři studenti byli shodně dne 18. ledna 1624 imatrikulováni ke studiu u sv. Klimenta.⁴⁹ Jeroným Dionýs Czunka či Schunka a Martin Jordan, kteří se vypravili z Chroštic do Prahy, se stali gymnaziálními studenty poetiky, Martin Mikuláš Glausch byl inskribován jako syntaxista. Jistě nejzkušenějším byl Řehoř Gorlichius, protože se zapsal do posledního ročníku tříletého filosofického kursu na přednášky metafyziky s etikou. Dosud se však nepodařilo zjistit, kde získal předchozí vědomosti. Na jezuitské akademii v Olomouci studovali syntax další dva Lužičané Martin Valentin Cucul(us) z Chroštic v roce 1617⁵⁰ a Tobiáš Vavřinec Khal.⁵¹

Po otevření arcibiskupského semináře by se dal předpokládat zvýšený zájem budoucích novokněží právě o tato studia. Arnošt z Harrachu na sebe převzal společně s císařem ochranu nad katolíky v Horní Lužici a proto také odpovídal za vytvoření vhodných podmínek pro výchovu a vzdělání nastupujících katolických duchovních správců. Určité řešení by se nabízelo trvalým uvolněním několika míst ve vlastním semináři. To se nepodařilo uskutečnit zřejmě s ohledem na počáteční finanční obtíže tohoto ústavu.⁵² V dochovaném seznamu semináře se objevuje pouze jeden z později ordinovaných. Mezi prvními dvaceti alumny arcibiskupa Harracha pod rektorátem doktora teologie Jiřího Peischelia v letech 1636 až 1641 najdeme jméno Baltasara Quietsche.⁵³ V ordinační matrice je u téhož Baltasara Gnaicze či Gvaicze Lužického dne 6. června 1637 u záznamu o udělení první tonsury a nižších svěcení poznámka o jeho alumnátu,⁵⁴ takže bychom údaj o studiu mohli částečně zpřesnit. Zdá se, že Lužičané dali při výběru vysoké školy přednost tradiční filozofické fakultě před nedávno zřízeným Harrachovým vysokým učením.

Přesvědčí nás o tom poměrně vysoký počet studujících filozofie, zaznamenaných později mezi ordinovanými. Ke studiu logiky na Ferdinandově univerzitě v Klementinu byli imatrikulováni na podzim roku 1643 Martin Schram z Budyšína⁵⁵ a Jan Ludvík Tinnicides.⁵⁶ Stejně přednášky absolvoval od začátku roku 1650 Petr Jan Francz z Witchenavy⁵⁷, o kterém víme, že hájil v roce 1648 Prahu proti Švédům jako člen VII. akademické legie. Bakalaureát filozofie získali tři posluchači, v roce 1641 to byl Martin Treczek či Fretscher původem z Ostrovce,⁵⁸ v roce 1644 nám již známý Tobiáš Vavřinec Khal,⁵⁹ absolvent olomouckého jezuitského gymnázia, a v roce 1652 Jindřich Niesner také z Ostrovce.⁶⁰ Úplné filozofické vzdělání zakončil úspěšným obhájením mistrovské disputace a slavnostní promocí Jakub Ferdinand Waczlaw Witchenavský (roku 1647), po získání doktorátu byl oprávněn učit filozofii v kterékoliv zemi a předsedat závěrečné zkušební komisi.⁶¹

Přestože je tato studie věnována především laickému kléru, nemůžeme si nepovšimnout několika vysvěcených lužických řeholníků, kteří se objevují v matrikách pražské arcidiecéze od roku 1627. I když jsou zápisy z doby sufragánátu Kryspína Fucka dovedeny až do roku 1653,⁶² zaregistrujeme posledního řádového svěcence této národnosti v roce 1645.⁶³ Vzhledem k nepatrnému počtu nemohli výrazně zasáhnout do správy zdejších klášterů ani inkorporovaných far, i když i tak malý vzorek má určitou vypovídací hodnotu. Z devíti ordinandů bylo pět z cisterciáckých klášterů, dva byly členy Tovaryšstva Ježíšova a po jednom přišlo z malostranského kláštera augustiniánů eremitů u svatého Tomáše a od minoritů u svatého Jakuba na Starém Městě pražském.

Potvrzuje se, že v pobělohorském období se v Horní Lužici projevilo působení místních ženských klášterů, které mohly do značné míry ovlivnit mladé chlapce při rozhodování o dalším osudu a výběru životní dráhy. Profesy plaského kláštera se postupně stali kukovští rodáci Jiří De Lanka a Petr Šimon Cuculus či Kokla,⁶⁴ do sedleckého kláštera odešel Filip Alzka či Halska, do Oseka Jindřich Pollei z Budyšína⁶⁵ a do jihočeského Vyššího Brodu Jindřich Ignác Jan(us). Kromě sedleckého šedého mnicha, jak se členové tohoto řádu občas nazývali, dosáhli všichni kněžského svěcení. Jiří Delanka či De Lanka byl inskribován dne 18. ledna 1624 jako rétor na pražské klementinské akademii.⁶⁶ Bakalaureát filozofie byl udělen 5. května 1642 Jindřichu Janovi v Olomouci⁶⁷ a Šimonovi Cuculovi dne 13. května 1642 pro změnu v Praze.⁶⁸ Z nekrologií plaského kláštera, uložených v oddělení rukopisů Národní knihovny, se dovídáme několik důležitých informací o jejich životě. Šimon Petr Cucul byl novicmistrem a později farářem v Nečtinách a v Kralovicích, zemřel v květnu 1672.⁶⁹ Jiří De Lanka byl přes 22 let farářem v Nejdku a Děpoltovicích u Karlových Varů (zemřel v dubnu 1664)⁷⁰ a konečně Jindřich Pollei spravoval faru Jeníkov a podle oseckého nekrologia ukončil svou životní pouť 16. září 1648.⁷¹

Dnes jen těžko najdeme u konkrétních osob odpověď na otázku po příčinách jejich odchodu z Horní Lužice do Prahy. Někteří chlapci a mladí mužové opustili známé domácí prostředí s jasným úmyslem stát se katolickými kněžími a proto se podrobili zkoušce před arcibiskupskou komisí, aby po jejím složení a vysvěcení mohli působit v duchovní správě. Řada z nich zůstala v Čechách a další se pravděpodobně vraceli z Čech domů, aby tam šířili katolickou víru a posilovali své farníky v boji s protestantismem. Pro budoucí povolání se mohli rozhodnout až během gymnaziální docházky nebo po ukončení studia filozofie. V pramenech bychom se setkali i s případy, kdy Lužičané přišli za někým příbuzným nebo známým. Nemůžeme však vyloučit, že je sem přivedla obyčejná náhoda, která potom změnila jejich další život.

Arcibiskupská kancelář přijala žádost budějovického děkana Kryštofa Tomáše či Tomášova ze dne 30. dubna 1609 o přidělení jeho bratra Matouše za kaplana na tamní beneficium.⁷² Podle ordinační matriky byl jmenovaný vysvěcen knězem 4. dubna.⁷³ Sourozenec se ve své funkci asi osvědčil, protože se v dalších letech výrazně uplatnil ve správě na jihu arcidiecéze. V září roku 1624 byl arciděkanem bechyňským, děkanem doudlebským a farářem krumlovským.⁷⁴ Při své pastorační práci narážel stejně jako někteří jeho kolegové na řadu obtíží a problémů. V únoru roku 1627 si už jako arciděkan krumlovský stěžoval na nevázanost a neposlušnost kněží na Prácheňsku, protože ho nerespektovali jako arciděkana. K jeho postavení nepřispěli svým jednáním kolátoři ani faráři, kteří ho často obcházeli a neinformovali o zamýšlených změnách ve správě far.⁷⁵ Situace se posléze uklidnila, nevíme zda v tom sehrál výraznou roli sám arcibis-

kup nebo zasáhl některý z jeho blízkých spolupracovníků, protože zmíněný Matouš zastával v roce 1636 z titulu krumlovského děkana úřad jednoho ze tří vikářů bechyňského kraje.⁷⁶

Pro úspěšné zvládnutí rekatolizačních snah bylo třeba zmapovat situaci v celé pražské arcidiecézi nebo ve vytypovaných částech a po jejím vyhodnocení naznačit základní směry dalšího vývoje. Z tohoto důvodu byly v pobělohorských Čechách sestavovány církevní a světskou vrchností nejrůznější přehledy a zprávy. Jejich nespornou výhodou je fakt, že podávají stejné či srovnatelné údaje o duchovních správcích v jedné či více oblastech k určitému datu. Nejvíce informací o postavení a teritoriálním působení Lužičanů jsme získali v různých písemnostech Státního ústředního archivu v Praze, ve fondech Archiv pražského arcibiskupství a Stará manipulace. Nejbohatším a nejspolehlivějším pramenem byly vizitační protokoly a relace o stavu far. Jednalo se především o vizitační zprávy z let 1624, 1627, 1630–1631, 1650 až 1652 se širším dopadem na několik vikariátů nebo krajů.⁷⁷ Řadu nových poznatků o životě a dalším osudu vysvěcených před Bílou horou poskytla korespondence přijatá arcibiskupskou kanceláří. Z časových důvodů mohl být prověřen pouze materiál z let 1603 až 1614.⁷⁸ Další systematické studium odeslané korespondence asi přinese u některých konkrétních osob podobné výsledky. Protože v dochovaných prezentacích k farám z let 1605 až 1650 bylo oproti očekávání získáno poměrně málo údajů, byly jako doplněk užity také přehledy testamentujících duchovních správců.⁷⁹ Ve fondu Stará manipulace byla nejužitečnější akta se signaturou R 109, týkající se náboženských záležitostí.⁸⁰ Zde poskytují mnoho cenných informací o rozsahu farních obvodů, jménech farářů a jejich ekonomických podmínkách přílohy Soupisu poddaných podle víry. Ty často podávají plastický obraz o zničených, pobořených a poškozených farách a kostelích a o neutěšeném stavu zádušního jmění.⁸¹ Ve výčtu prostudovaných materiálů nesmí chybět výběrové edice z uvedených fondů⁸² a korespondence pražské metropolitní kapituly z let 1600 až 1652, uložená v Archivu Pražského hradu ve fondu Archiv pražské metropolitní kapituly.⁸³

Po prostudování zmíněných pramenů musíme konstatovat, že se v nich neobjevují jména některých novokněží ordinovaných v Praze. Z toho lze usuzovat, že se tito mladí mužové po ukončení přípravy na své povolání rozhodli pro návrat do rodné Lužice. Budyšínská kapitula podporovala ve vlastním zájmu tyto katolické duchovní, protože pro ni byli určitou zárukou uhájení dosavadních pozic nebo dalšího náboženského rozvoje v zemi. Mnozí z nich našli uplatnění přímo v Budyšině jako členové kapituly nebo katedrální vikáři. Nejvíce zpráv máme o budyšínských kanovnících, udržujících písemný styk s pražskou metropolitní kapitulou. Díky tomu víme, že kromě Řehoře Khatzmanna byli v padesátých letech 17. století svatopetrskými kanovníky Jan Jakub Schunka a Tomáš Tiska.⁸⁴

Naproti tomu na řadě beneficií zaregistrujeme hornolužické duchovní pastýře a místo jejich svěcení nám není známo. Domníváme se, že ho někteří získali v Praze v letech 1613 až 1626, která nejsou doložena ordinační matrikou. Další obdrželi potřebné kněžské svěcení v jiné diecézi a jiném prostředí, odkud si přinesli určité zkušenosti a návyky, které se potom snažili uplatňovat ve svěřených farnostech. Jako příklad můžeme použít soupis farářů frýdlantského děkanátu a žitavského arciděkanátu z dubna 1626, spadajících pod jurisdikci arcibiskupa Harracha.⁸⁵ Ze šesti uvedených lužických farářů nebyl ani jeden podle existujících pramenů vysvěcen pražským sufragánem.

V matrikách se vyskytuje řada dvojic s podobným příjmením a stejným místním původem. Předpokládáme, že v některých rodinách byl vzorem pro svého mladšího příbuzného starší sourozenec, strýc nebo bratranec, vykonávající kněžskou službu, i když nelze vyloučit, že šlo o pouhou shodu příjmení. V letech 1630 a 1631 se v ordinační matrice sufragána Brože z Horšovského Týna objevují dvojice Martin Glausch a Antonín Mikuláš Glausch z Ostrovce a Jeroným Schunka a Jan Jakub Schunka (oba z Chroštic).⁸⁶ Navíc se třetím z Glauschů, totiž s Ondřejem z Witchenavy, se setkáme na začátku roku 1613, kdy abatyše marienthalského kláštera žádá o jeho prezentaci k fáře v Königshainu místo Valentina Petschelia.⁸⁷ O tom, že její žádost byla vyslyšena není pochyb neboť Ondřej Glausch byl správcem tamního benefícia ještě v roce 1626.⁸⁸ Z Chroštic pocházeli také Matěj Jordan (vysvěcen 1634–1635) a Martin Ondřej Jordan (svěcen 1627) a z Witchenavy další dvojice Adam Hantzke (svěcen 1645–1646) a Martin Hunczich (1636–1638). Za sufragány pražského arcibiskupa přišel z Budyšína Melichar Hopner, jemuž bylo kněžské svěcení uděleno roku 1606. Onofrius Heppner také z Budyšína se stal knězem v roce 1630. Nižší svěcení měl od roku 1610 Ondřej Judex z Witchenavy a o devatenáct let později složil presbyterské zkoušky Jakub Benedikt Judex z Chroštic. U mladíků s věkovým rozdílem jedné generace můžeme vyslovit domněnku o určité rodinné či rodové tradici. V menší uzavřené katolické enklávě nebyl tento jev ničím neobvyklým.

Po vyhodnocení všech známých údajů zjišťujeme, že většina ordinovaných Lužičanů se stala správci v národnostně a jazykově smíšených příhraničních oblastech. Na severozápadě Čech ve vikariátech kadaňském a loketském a na severu boleslavského působili na různých beneficiích Martin Badach, Jakub Benedikt Judex, Baltazar Kinsch či Gnaicz, Martin Mikuláš Glausch, Martin Mičanský či Mitschanský, Vavřinec Pacholitus, Alex Blažej či Blažejův, Řehoř Czorlichius či Gorlichius a Martin Cucul či Kokla. Další dva, Matouš Tomášův a Tobiáš Vavřinec Khal spravovali fary na jihu arcidiecéze v krumlovském a jindřichohradeckém vikariátu. Ve vnitrozemí se podle dosavadních poznatků uplatňovali poměrně sporadicky, farářem v Lysé nad Labem byl Josiáš Streuber a v Praze u sv. Václava na Menším Městě pražském byl duchovním správcem

Řehoř Philomela. Někteří z uvedených farářů se při plnění povinností jistě nevyhnuli různým střetům se svými farníky a dokonce i s patrony. Příčinou nemusela být vždy neznalost prostředí či jazyková bariéra, často mohla svou roli sehrát osobní antipatie či jiné důvody. V řadě případů to mohla být i nechuť nekatolické vrchnosti respektovat arcibiskupovo rozhodnutí o obsazení tamního benefícia katolickým správcem. Dnes už těžko zjistíme proč se Maxmiliánovi z Valdštejna zdál nedostatečným dubský farář Martin Cucul, prezentovaný z Harrachovy vůle na faru v Mnichově Hradišti, Loukově a Bakově a proč prikazoval v srpnu 1640 svému hejtmanovi, aby ho vypudil.⁸⁹ Že šlo o zjevnou svévoli patrona dokládá skutečnost, že jmenovaný zastával úřad děkana v Českém Dubu se značně velkým farním obvodem ještě v roce 1652.⁹⁰

Většina novokněží pocházela z tradičních katolických míst jakými byly vedle Budyšina Chrošnice, Ostrovec, Witchenava, Žarov a Lubáň. I zde se při formování názorů a orientace mladých katolíků zřetelně promítl vliv místních klášterů. Téměř polovina všech ordinovaných pocházela z míst patřících pod jurisdikci mariensternského kláštera,⁹¹ na jehož panství bylo nejvíce katolických far. Někteří Lužičané se nejprve zapsali na pražské nebo olomoucké jezuitské akademii, aby zde absolvovali převážně nižší gymnaziální třídy tzv. studia inferiora a potom pokračovali ve studiu filozofie. Úroveň vzdělání kněžského dorostu se postupně zkvalitňovala a zvyšovala v souvislosti s rozšiřující se nabídkou výuky v pobělohorských Čechách. Při výchově nastupujícího hornolužického světského kléru nesplnil předpokládanou roli arcibiskupský seminář, založený jako protiváha Klementina. Pro značnou časovou náročnost zůstalo stranou zájmu teologické vzdělání. Neprokázaly se ani těsnější vazby na další jezuitskou akademii ve Štýrském Hradci nebo na vídeňskou univerzitu, kterou nenavštívil žádný z Lužičanů, vysvěcený v pražské arcidiecézi.⁹²

V letech 1604 až 1612 a 1627 až 1651 bylo v Praze vysvěceno celkem čtyřicet devět laiků z Horní Lužice, přičemž pouze pětina z nich zde nezískala nejvyšší kněžské svěcení, které je opravňovalo k samostatné správě svěřených beneficií. Ani v těchto případech nemůžeme vyloučit možnost ordinování jinými světícími biskupy. Lužičané vzhledem k ostatním národnostem výrazně nezasáhli do vnitřního vývoje pražské arcidiecéze, neboť jejich poměr dosáhl přibližně 6–7 % ze všech světských ordinandů.

Přes omezený rozsah tohoto příspěvku, který je třeba chápat jako úvodní sondu do mnohem složitější problematiky, můžeme vyslovit několik obecnějších závěrů. Převážná většina hornolužických novokněží se uplatnila ve správě beneficií v národnostně smíšeném pohraničí především ve vikariátech kadaňském a loketském a v místech se silnou koncentrací německy mluvícího obyvatelstva. V oblastech bezprostředně sousedících s německými zeměmi byli z po-

chopitelných důvodů vyhledávání pro svoji znalost poměrů a prostředí. Jestliže se u českých ordinandů preferovala při obsazování far znalost rodných míst a městeček, je jisté, že předností farářů z Horní Lužice měla být pastorační služba v příhraničních oblastech. Tady se díky přirozené migraci obyvatelstva a německé kolonizaci, probíhající zejména ve druhé polovině 16. století, nedostali do jazykově i kulturně cizího prostředí.⁹³ Navíc se předpokládalo, že budou nejen dobrými duchovními pastýři svým krajanům, ale také přirozenou hradbou proti pronikajícímu luterství. Laický klérus, který zůstal v pražské arcidiecézi, spravoval v první polovině 17. století beneficia v oblastech s nepřerušným a poměrně konsolidovaným vývojem, která podle možností patronů zajišťovala v nejistých dobách třicetileté války potřebné ekonomické zázemí. Závěrem musíme připomenout, že v budoucnu je třeba věnovat pozornost osudu těch, kteří se po vysvěcení vrátili do Horní Lužice a tam se podle svých možností a schopností podíleli na správě far a posílení pozic katolické církve.

POZNÁMKY

- ¹ Pozornost zasluhují především práce J. Kaprase, *Lužice a český stát*. Praha 1935. Z dalších například O. Bauer, *Žitava v českých dějinách*. In: *Žitavsko v českých dějinách*, Praha 1947; J. Páta, *Lužice*. Praha 1946 a A. Frinta, *Lužičtí Srbové*. Praha 1955.
- ² J. A. E. Köhler, *Die Geschichte der Oberlausitz von den ältesten Zeiten bis zum Jahre 1815 für Schule und Haus*. Neues Lausitzisches Magazin 42, Görlitz 1865.
- ³ Přehled o konfesijním vývoji jednotlivých říšských teritorií v období reformace a protireformace v letech 1500–1650 a shrnutí dosavadních znalostí o pramenech a literatuře podává několik asvazková publikace *Die Territorien des Reiches im Zeitalter der Reformation und Konfessionalisierung. Land und Konfession 1500–1650. Bd. 6 – Nachträge*, 1996, s. 92–113, kde je autorem příspěvku o Lužici K. Blaschke; *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1448 bis 1648. Ein biographisches Lexikon*. Herausgegeben von Erwin Gatz unter Mitwirkung von Clemens Brodtkorb. Berlin, Dunker und Humblot 1996, zde především pasáž věnovaná míšeňským biskupům a také pražským a olomouckým arcibiskupům; M. Knobloch, *Bemühungen um kirchenrechtliche Selbständigkeit im Sechsstädtebund der Oberlausitz*. In: *650 Jahre Sechsstädtebund der Oberlausitz*, Kamenz 1997, S. 49–62.
- ⁴ F. Kavka, *Karl IV. und die Oberlausitz*. In: *Lětopis. Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung, Reihe B - Geschichte* 25, 1978, S. 141–160; týž, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378)*, I. – II., Univerzita Karlova Praha 1993; L. Bobková, *Územní politika prvních Lucemburků na českém trůně*. Acta Universitatis Purkynianae, Studia historica-Monographiae I., Ústí nad Labem 1993; táž, *Karl IV. und der Sechsstädtebund der Oberlausitz*. In: *650 Jahre Sechsstädtebund der Oberlausitz*, Kamenz 1997, S. 31–48; táž, *Poměr korunních zemí k Českému království ve světle ustanovení Karla IV.*. PHS 34, 1997, s. 17–38. Kromě toho se L. Bobková zabývá otázkou pobělohorské emigrace do Lužice a Saska a připravuje do tisku edici seznamů pobělohorských emigrantů z Prahy a severozápadních Čech do Pirny po roce 1628.

- ⁵ Z. Boháč, *České země a Lužice*. Vyd. SURSUM, Tišnov - Budyšín 1993. Výbor statí a studií dr. Zdeňka Boháče připravený k jeho 60. narozeninám.
- ⁶ J. Kapras, *Právní dějiny zemí koruny české II/1*. Praha 1913.
- ⁷ Srovnej text Pražského recesu otištěného J. Kaprasem, *Lužice a český stát*, s. 32–42.
- ⁸ V Žitavě se objevil první luterský farář r. 1521, v Löbau přestoupil tamní správce k protestantismu v polovině dvacátých let a v Budyšině kázal evangelický pastor od roku 1530.
- ⁹ Podrobněji k vývoji v tomto období F. Hrejsa, *Česká konfese*. Praha 1912.
- ¹⁰ O. Bauer, c. d., s. 44.
- ¹¹ J. A. E. Köhler, c. d., s. 179–194; S. Seifert, *Niedergang und Wiederausstieg der katholischen Kirche in Sachsen 1517–1773*. Leipzig 1964.
- ¹² Ke klášteru Marienstern patřilo městečko Witchenava.
- ¹³ Z. Boháč, c. d., s. 21–39.
- ¹⁴ Z. Winter, *Život a učení na partikulárních školách v Čechách v XV. a XVI. století*. Praha 1901; F. Palacký, *Obyvatelstvo českých měst a školní vzdělání v 16. a na začátku 17. století*. ČSČH 18, 1970, s. 345–370; výsledek dosavadní práce o vzdělanosti v předbělohorských Čechách shrnul J. Pešek, *Měšťanská vzdělanost a kultura v předbělohorských Čechách 1547–1620*. UK Praha 1993 a dále F. Kavka, J. Petrůň a kol., *Dějiny Univerzity Karlovy I. 1347/48–1622*. Praha Karolinum 1995, s. 219 an.
- ¹⁵ M. Truc, *Národnostní charakter jezuitské akademie pražské*. AUC-Phil. et hist. II., Vojtíškův sborník, 1958, zejm. s. 55–58; F. Šmahel, M. Truc, *Studie k dějinám University Karlovy v letech 1433–1622*. AUC-HUCP 4/2, 1963, s. 3–59 a úvod M. Truce k edici *Album academiae Pragensis Societatis Iesu 1573–1617 (1565–1624)*. Monumenta historica Universitatis Carolinae Pragensis, tomus 2., Praha 1968, kde na s. XXV uvádí, že z celkového počtu 1836 studujících bylo 31 mladíků z Lužice, tj. 1,7 % z inskribovaných.
- ¹⁶ Z celé řady prací výběrově připomínáme W. W. Tomek, *Geschichte der Prager Universität*. Prag 1849; Z. Winter, *Děje vysokých škol pražských od secessí cizích národů do bitvy bělohorské*. Praha 1897; týž, *O životě na vysokých školách pražských knihy dvoje I. Kulturní obraz XV. a XVI. století*. Praha 1899; F. Kavka a kol., *Stručné dějiny University Karlovy*. Praha 1964, s. 111 an.; K. Beránek, *Promoce v Klementinu 1604–1617*. AUC-HUCP 25/1, 1985, s. 7–32; I. Čornejová, *Kapitoly z dějin pražské univerzity 1622–1754*. Praha 1992; *Dějiny Univerzity Karlovy II. 1622–1802*, Praha Karolinum 1995.
- ¹⁷ Z. Boháč, c. d., s. 159–166.
- ¹⁸ Z. Kristen, *K počátkům vysokého učení v Olomouci*. Střední Morava 1, Olomouc 1966, s. 19–35, shrnutí k problematice založení vysokého učení v Olomouci též F. Šantavý, E. Hošek, *Organizace, pečeti a insignie olomoucké univerzity v letech 1573–1973*. Olomouc 1980, s. 26–34.
- ¹⁹ Latinské gymnázium existovalo v Olomouci od roku 1566.
- ²⁰ Výuka filozofie byla v Praze zahájena v roce 1565 a v Olomouci probíhala od roku 1576. První filozofické grady mimo jezuitský řád byly v Praze uděleny až v roce 1573 se zvláštním souhlasem řádového generála.
- ²¹ Teologický kurs byl v Olomouci otevřen už v roce 1582.
- ²² E. Doležalová, *Konvikt svatého Bartoloměje a seminář svatého Václava v Praze na Starém Městě – dějiny, hospodaření a studijní nadace*. In: *Facta probant homines*. Sborník příspěvků k životnímu jubileu prof. dr. Zdeňky Hledíkové, UK Praha 1998, s. 135–148.

- ²³ Dějiny Univerzity Karlovy I, s. 250 an.
- ²⁴ A. Gindely, O vzniku tak zvané „Cassa salis“. Výroční zpráva KČSN, Praha 1883; F. Tadra, Počátkové semináře arcibiskupského v Praze. Sborník historického kroužku (dále SHK) 2, 1884, s. 270–279 a 339–348; F. Krásl, Arnošt hr. Harrach. Historicko-kritické vypsání náboženských poměrů v Čechách od r. 1623–1667. Praha 1886, s. 157–198; A. Soldát, Z dějin knížecího arcibiskupského semináře v Praze. SKH 5, 1896, s. 61–97; J. Vichra, Pražský arcibiskupský seminář a jeho studenti v 17. a 18. století. Documenta Pragensia 11, 1993, s. 123–134. K Harrachově sporu s jezuity srv. Krásl, c. d., s. 364–412; I. Čornejová, Kapitoly z dějin, s. 9–61, 97–109.
- ²⁵ Tomuto aktu předcházelo v červnu téhož roku odebrání Karolina s právnickou a lékařskou fakultou jezuitům pro jejich spory vedené s arcibiskupem a ostatními řády o post kancléře univerzity, takže v letech 1638–1654 existovaly dvě univerzity – Karlova a jezuitská filozoficko-teologická univerzita u sv. Klimenta. K nim se přiřadil Harrachův seminář, který studentům povoloval získání všech akademických hodností, přestože studium filozofie a teologie bylo proti klasickým univerzitním zkráceno o jeden rok, takže filozofický kurs trval dva roky a teologický tři roky.
- ²⁶ K počátkům Norbertina v souvislosti s arcibiskupským seminářem srv. D. K. Čermák, Premonstráti v Čechách a na Moravě. Praha 1877, s. 481–487; A. Soldát, c. d., s. 85–91 a H. Kuchařová, Premonstrátská kolej Norbertinum v Praze (1637–1785). Bibliotheca Strahoviensis 3, 1997, s. 15–57.
- ²⁷ M. Haasová, Z dějin minoritské koleje u sv. Jakuba v Praze. In: Z Archivu ČSAV akademiku Václavu Vojtíškovu k 75. narozeninám, Praha 1958, s. 57–69; Dějiny Univerzity Karlovy II., s. 30 an. a 87 an.
- ²⁸ K vývoji a dějinám pražské arcidiecéze výběrově uvádíme monografie jednotlivých arcibiskupů a novější dílčí správní studie a přehledy církevních dějin. A. Podlaha, Z prvních let činnosti arcibiskupa pražského Zbyňka Berky z Dubé. SHK 6, 1905, s. 1–5, 108–113; V. Bartůněk, Karel z Lamberka, ČSPSČ 51–53, 1943–1945, s. 174–214; V. Ondráček, Bl. Jan Lohel. Vítězové 5, č. 6, Olomouc 1938; F. Krásl, c. d.; E. Čáňová, Status animarum pražské arcidiecéze. SAP 29, 1979, s. 20–55; táž, Vývoj správy pražské arcidiecéze v době násilné rekatolizace Čech (1620–1671). SAP 35, 1985, s. 486–557; J. Hanzal, Pobělohorská rekatolizace v jižních Čechách. JSH 48, 1979, č. 3, s. 181–189; týž, Rekatolizace v Čechách – její historický smysl a význam. SH 37, 1990, s. 37–91; J. Kadlec, Přehled českých církevních dějin 2. Praha 1991, s. 73–91; E. Maur, Problémy farní organizace pobělohorských Čech. Traditio et cultus (sborník k šedesátinám arcibiskupa Vlka), Miscellanea historica Bohemica, Univerzita Karlova Praha 1993, s. 163–176; J. Kadlec, Rekatolizace v Čechách. In: Pražské arcibiskupství 1344–1994, Sborník statí o jeho působení a významu v české zemi. Praha 1994, s. 129–149; sborník Rekatolizace v českých zemích, příspěvky přednesené na konferenci v Jičíně dne 10. září 1993, vyd. Pardubice 1995; V. Semerádová, Visitační písemnosti Čech 17. století. (Farní kostely a farní klérus pražské arcidiecéze v letech 1623 až 1694). SAP 47, 1997, s. 125–204; P. Balcárek, Z korespondence Carla Caraffy, nuncia na císařském dvoře v letech 1621–1628. In: Facta probant homines. UK Praha 1998, s. 33–46.
- ²⁹ Z. Kukánová, Ke struktuře světského kléru v Čechách na počátku 17. století. Paginae historiae 1, 1993, s. 46–68; táž, Zprávy o stavu far pražské arcidiecéze z roku 1650. Paginae historiae 2, 1994, s. 20–62.
- ³⁰ Tyto informace získáme z nejrůznějších zpráv o vizitacích, ze soupisů far a farářů z let 1624 až 1650, uložených ve Státním ústředním archivu v Praze, ve fondu Archiv pražského arcibiskupství I. (SÚA Praha, APA I.), dále to jsou například prezentace k farám z let 1605–1650 signatury C 138/3–4, kartony 2638–2639b, zprávy o vizitaci na Hradecku v roce

1631 sign. C 109/1, karton 2038 a Parochialia, karton 4470 (zde především přehled far a farářů arciděkanátu Horšovský Týn z roku 1631). Další údaje jsou v písemnostech Archivu Pražského hradu (dále APH), fond Archiv pražské metropolitní kapituly (dále KA), karton LXIV, č. 34 je to zpráva o vizitaci far Zbiroh, Žebrák, Zdice a Bezdědice z října až listopadu 1617 nebo kart. LXIX, č. 68 – relace kadaňského děkana o vizitaci v kraji kadaňském z 6. až 25. června 1629.

- ³¹ SÚA Praha, APA I., rukopis B 3/3 Matrika kněžských svěcení 1604–1612, rkp. B 3/4 Seznam světců 1626–1643, vysvěcených generálním vikářem a sufragánem Šimonem Brožem z Horš. Týna, rkp. B 3/8 Seznam světců 1644 a fond Řád premonstrátů Strahov (dále ŘP Strahov), rkp. 4192 Kniha svěcení Kryšpína Fucka z let 1644–1653.
- ³² M. Truc, *Album academiae Pragensis Societatis Iesu 1573–1617 (1565–1624)*. Praha 1968; Zemský archiv Opava, pobočka Olomouc, fond Universita Olomouc, rukopis 5, *Matricula Academiae Olomucensis 1576–1724*, originál tohoto rukopisu je uložen v Moravském zemském archivu Brno, Cerroniho sbírka (G 12) pod č. II/6, matrika z let 1590–1641. Oba rukopisy byly nejprve kriticky porovnány a údaje pro léta po r. 1641 byly získány z mladší matriky. Dále K. Beránek, *Promoce v Klementinu 1604–1617*. AUC-HUCP 25/1, 1985, s. 7–32.
- ³³ Podíl jednotlivých národností byl následující: Češi 53,45 %, Němci 23,28 %, Slezané 5,1 % a zbytek připadl ostatním a neurčitelným národnostem.
- ³⁴ Tady je třeba připomenout, že nemáme k dispozici ordinální matriku po roce 1612.
- ³⁵ SÚA Praha, APA I., rkp. B 3/3, fol. 39v.
- ³⁶ Tamtéž, fol. 24r.
- ³⁷ Krásl, c. d., s. 83–84.
- ³⁸ SÚA Praha, APA I., C 78, kart. 748.
- ³⁹ SÚA Praha, APA – listiny, inv. č. 159.
- ⁴⁰ *Album academiae Pragensis Societatis Iesu*, s. 75.
- ⁴¹ Tamtéž, s. 68.
- ⁴² K. Beránek, *Promoce v Klementinu*, s. 17 a 23.
- ⁴³ Srovnej edici J. Andritsche, *Die Matrikeln der Universität Graz. Band 1 (1586–1630)*, Graz 1977, s. 32.
- ⁴⁴ Více než polovina novokněží byla českého původu, téměř 20 % tvořili Němci a 10,5 % Slezané.
- ⁴⁵ SÚA Praha, ŘP Strahov, rkp. 4192, fol. 101r.
- ⁴⁶ Krásl, c. d., 34 an.
- ⁴⁷ Strahovská knihovna Praha, sign. AM IX 100 *Catalogus promotorum alumnorum ad curam animarum ex collegio archiepiscopali Pragensi ab Eminentissimo principe ac domino Ernesto cardinali ab Harrach archiepiscopo Pragensi anno 1636 erecto et a pontifice Romano Urbano VIII. anno 1638, 22. Decembris confirmato. Pragae 1697*.
- ⁴⁸ K. Beránek, *Mistři, bakaláři a studenti pražské filozofické fakulty 1640–1654*. Národní knihovna ČR, Praha 1998.
- ⁴⁹ *Album academiae Pragensis*, s. 98.
- ⁵⁰ *Matricula academiae Olomucensis*, s. 97.
- ⁵¹ Tamtéž, s. 196.

- ⁵² To se podařilo o necelých sto let později zvláštní nadací, jež dala v roce 1728 vzniknout Lužickému semináři v Praze.
- ⁵³ Strahovská knihovna, sign. AM IX 100, fol. A2.
- ⁵⁴ SÚA Praha, APA I, rkp. B 3/4, fol. 146v.
- ⁵⁵ K. Beránek, *Mistři, bakaláři*, s. 218, č. 1571.
- ⁵⁶ *Tamtéž*, s. 248, č. 1818.
- ⁵⁷ *Tamtéž*, s. 79, č. 431.
- ⁵⁸ *Tamtéž*, s. 250, č. 1835.
- ⁵⁹ *Tamtéž*, s. 123, č. 787.
- ⁶⁰ *Tamtéž*, s. 169, č. 1160.
- ⁶¹ *Tamtéž*, s. 259, č. 1892.
- ⁶² SÚA Praha, ŘP Strahov, rkp. 4192.
- ⁶³ Je třeba upozornit na to, že po roce 1645 nebyla u poloviny vysvěcených uváděna národnost.
- ⁶⁴ Některé biografické údaje mnichů lužicko-srbského původu v cisterciáckém klášteře Plasy uvádí Boháč, c. d., s. 38.
- ⁶⁵ Boháč, c. d., s. 35 registruje jmenovaného mezi oseckými cisterciáky z lužicko-srbské oblasti.
- ⁶⁶ *Album academiae Pragensis*, s. 97.
- ⁶⁷ *Matricula academiae Olomucensis*, s. 621.
- ⁶⁸ K. Beránek, *Mistři, bakaláři*, s. 57, č. 261.
- ⁶⁹ Národní knihovna Praha (dále NK), rkp. Osek 96 *Necrologium pro Monasterio B. V. M. de Plassio 1625–1813*, fol. 74v a 195v.
- ⁷⁰ NK Praha, rkp. Osek 96, fol. 60v a 194v data úmrtí se však rozcházejí.
- ⁷¹ Srv. pozn. 65 a NK Praha, rkp. Osek 103 *Necrologium sive liber mortuorum in monasterio Ossecensi professorum ab anno MDCXLV*, fol. 131v.
- ⁷² SÚA Praha, APA I, C 77 recepta, kart. 743.
- ⁷³ SÚA Praha, APA I, rkp. B 3/3, fol. 32r.
- ⁷⁴ F. Mareš, *Rozvrh far v archidiakonátu Bechyňském r. 1624 mezi zbývající duchovenstvo. VKČSN, třída filosoficko-historicko-jazykozpytná*, 1903, s. 23.
- ⁷⁵ Krásl, c. d., s. 225 „Při tak velikém zmatku farářův a kolátorů nemohu podržeti úřad arciděkanský, aniž lze mi poskytovat nějakého užitku, nebudu-li výnosem nejjasn. Osvíc. Vaší jak děkanům tak i farářům obou krajů /Prácheňského a Budějovického/ představen.“
- ⁷⁶ SÚA Praha, APA I., Parochialia, kart. 4470.
- ⁷⁷ Srovnej pozn. 30 a dále rkp. B 4/8 se zprávami o vizitacích far a jinými písemnostmi z let 1598–1744.
- ⁷⁸ SÚA Praha, APA I., C 77–78, kart. 739–750.
- ⁷⁹ SÚA Praha, APA I., C 138/3–4, kart. 2638–2639b a rkp. B 23/13 *Abecední index zemřelých kněží pro léta 1637–1760 a B 21/17 Repertář zemřelých kněží arcidiecéze pro léta 1676–1852*.

- ⁸⁰ SÚA Praha, fond Stará manipulace (dále SM), R 109/12.
- ⁸¹ SÚA Praha, SM, R 109/45.
- ⁸² Srv. pozn. 74 a dále edici F. Štědrého, Znovuzřízení katolické duchovní správy po r. 1620. SHK 1925, s. 34–46.
- ⁸³ APH, KA, kart. LIX až LXXVI.
- ⁸⁴ APH, KA, kart. LXXV, č. 7.
- ⁸⁵ SÚA Praha, APA I., kart. 4470
- ⁸⁶ SÚA Praha, APA I., B 3/4, fol. 69r–87v.
- ⁸⁷ SÚA Praha, APA I., C 77, kart. 743.
- ⁸⁸ SÚA Praha, APA I, kart. 4470.
- ⁸⁹ F. Krásl, c. d., s. 241.
- ⁹⁰ T. Bílek, Stav far l. 1650–1652 v krajích Chrudimském (zvláště na panství Pardubickém), Boleslavském, Slanském a Žateckém, pak v knížectví Fridlandském l. 1630. Stav a způsob far a kostelů v kraji Boleslavském 1652. Památky archeologické a místopisné 13, 1885–1886, s. 265–266.
- ⁹¹ Jeho vizitátorem byl opat oseckého cisterciáckého kláštera.
- ⁹² Srv. pozn. 43 a edici F. Galla, Die Matrikel der Universität Wien. Bd. IV. 1579/II-1658/59, Verlag Hermann Böhlau Nachf. Graz-Köln 1961.
- ⁹³ Srv. J. Klik, Národnostní poměry v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské. ČČH 27, 1921, s. 8–62, 289–352; O. Placht, Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16. až 18. století. Praha 1957; E. Skála, Die Entwicklung der Sprachgrenze in Böhmen von 1300 bis etwa 1650. Germanistica Pragensia 5, 1968, s. 7–15; A. Míka, Národnostní poměry v českých zemích před třicetiletou válkou. ČSČH 20, 1972, s. 207–233; týž, K národnostním poměrům v Čechách po třicetileté válce. ČSČH 24, 1976, s. 535–563; Z. Boháč, Národnostní poměry v zemích České koruny v době předhusitské a do třicetileté války. In: Husitství – renesance – reformace I., sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, HÚ Praha 1994, s. 123–131.

ZUSAMMENFASSUNG

DER OBERLAUSITZER WELTLICHE KLERUS IN DER PRAGER ERZDIÖZESE IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 17. JAHRHUNDERTS

Zlatuše Kukánová

Die Oberlausitz hatte mit Böhmen langjährige politische Beziehungen, die aus der Sonderstellung der Lausitzer Markgrafschaften folgten. Die Landesordnung des Königs Wladislaus aus dem Jahre 1500 verbürgerte den Lausitzern gleiche Rechte und Pflichten wie anderen Einwohnern in den Ländern der böhmischen Krone. Infolge des Beitritts der Oberlausitz zur Konfederation der nichtkatholischen Stände im Sommer 1619, der Wahl Friedrichs von der Pfalz zum böhmischen König, der Verpfändung der Lausitz dem sächsischen Kurfürsten Johann Georg im Jahre 1623 und infolge der weiteren Ereignisse während des Dreißigjährigen Kriegs kam es zur bedeutenden Lockerung dieser Beziehungen. Der sog. Prager Friedensschluß im Mai 1635, wann der König Ferdinand II. die Ober- und Niederlausitz als Erblehen dem sächsischen Kurfürsten abtrat, bedeutete die Lösung der gegenseitigen Beziehungen. Beide Länder blieben im Lehensbund und waren Teile der böhmischen Krone. Im Falle des Aussterbens des sächsischen Herrscherhauses sollte das Land dem böhmischen Herrscher zurückgegeben werden. Eine der wichtigsten Vereinbarungen des Prager Friedens war die Sicherung aller bisherigen religiösen und politischen Freiheiten, also die Erhaltung des Status quo zwischen den Protestanten und Katholikern auf diesem Gebiet. Einerseits beständigte er den Schutz der katholischen Kirche im ganzen Land, der sich auf das St.-Peter-Domkapitel in Bautzen, auf die Zisterzienserinnenklöster Marienstern und Marienthal, auf die Priorei in Lauban und die Niederlausitzer Abtei Neuzelle bezog. Andererseits wurde die Straflosigkeit der Lutheraner und Calvinisten im Falle der Wiedergeltendmachung des Pfandrechts bedacht. Trotz der laufenden Reformation blieb ein Teil von der Oberlausitzer Bevölkerung katholisch. Zum Zentrum wurden vor allem die Domänen des Bautzener Domkapitels und der Klöster Marienstern, Marienthal und Lauban. Nach dem Übertritt des Meißener Bischofs Johann IX. von Haugwitz zum Protestantismus ging die Verantwortung für die Verwaltung des Lausitzer Vikariats auf den Dekan und das Domkapitel in Bautzen über. Der Schutz der katholischen Religion kam zum Ausdruck in der Anwesenheit der Königskommissäre bei der Wahl der Dekane, Äbte und Äbtissinnen und in deren Bestätigung in die zuständigen Pfründen.

Früher als wir uns auf die Betrachtung des Schicksals des Oberlausitzer weltlichen Klerus konzentrieren, ist es nötig, zur Kenntnis zu nehmen, daß seine

Möglichkeiten mit Rücksicht auf die Position der katholischen Minderheit bedeutend beschränkt waren. Die einheimische Umgebung konnte entweder die erforderliche Bildung, noch die Möglichkeit, die zum Ausübung des Priesterberufs erforderliche Weihe zu gewinnen, anbieten. Für die jungen Männer hieß das, ihre heimatliche Lausitz zu verlassen und sich in ein Nachbarland zu begeben. Die Erziehung der neuen Generation von Pfarrern gewährleistete seit dem 16. Jahrhundert eine Reihe von Jesuitengymnasien in Böhmen (z.B. in Prag, Chomutov /Komotau/, Český Krumlov /Krumau/ und Olomouc /Olmütz/) und die Zisterzienserklosterschulen in Osek (Ossek), Plasy (Plaß) und Vyšší Brod (Hohenfurt), wohin die Wege der Studenten mit Rücksicht auf die Tradition der Klöster Marienstern und Marienthal führten. Die Bewerber um die Priesterweihe mußten sich auf die Prager Erzbischöfe oder auf die anderen Erzbischöfe in den nächsten katholischen Diözesen und Erzdiözesen wenden.

Nach der Ordination, d.h. Priesterweihe, die zur Verwaltung der Pfarren berechtigt, wirkten einige von ihnen in den vakanten Pfründen in der Prager Erzdiözese gemeinsam mit den Pfarrern aus Böhmen, Schlesien, Polen, Bayern, Sachsen, Mähren, Italien und aus den anderen Ländern. In den Jahren 1604–1612 wurden in Prag zehn Laienbrüder aus der Oberlausitz geweiht (3 waren aus Bautzen, die anderen wurden in Crostwitz, Lauban, Wittichenau und Sorau geboren; bei drei jungen Männern gelang es nicht, ihre Abstammung festzustellen). Die meisten gewannen alle Weihen, die mit der Priesterweihe endeten (7 Personen), einer war Diakon (diaconus) und die übrigen zwei hatten nur untere Weihen (quattuor minores). Drei Lausitzern schrieben sich zum Studium in die Gymnasialklassen an der Prager Jesuitenakademie ein und nur einer von ihnen beendete die Philosophie mit der Hochschulprüfung. Der vierte wollte Grammatik an der Akademie in Graz studieren. Für Jahre 1613 – 1626 entbehrt man die Informationen über die geweihten Personen, weil die Ordinationsmatrikel des Prager Erzbistums nicht erhalten blieb.

In der Zeit von 1627 bis 1651 kamen nach Prag 39 Lausitzern, am meisten aus Crostwitz (9), Wittichenau (7), Bautzen (6) und Ostritz (3). Die übrigen stammten aus verschiedenen Städtchen und Dörfern. Sechs Männer gaben keine ihre Abstammung außer der Nationalität an, und es gelang nicht, sie aus anderen Quellen zu ergänzen. Zweiunddreißig Ordinanden gewannen die höchste Stufe der Weihe, die übrigen sieben erhielten aus den Händen der Prager Weihbischöfe nur untere Weihe. Bei der Beobachtung des Bildungsniveaus bei den neugeweihten Priestern nach dem Jahre 1626 war die Forschung beschränkt, weil das Album der Prager Jesuitenakademie nach 1624 verschollen ist. Trotzdem wurde das Studium von vier Personen auf dem Prager jesuitischen St.-Klemens-Gymnasium und weiteren zwei auf der gleichen Bildungsstätte in Olomouc (Olmütz) registriert. Es scheint, daß die Lausitzern bei der Auswahl der Hochschule die traditionelle philosophische Fakultät dem neuerrichteten erzbischöflichen Seminar vorzogen. Während sich sieben Studenten für die Able-

gung der Bakkalaureus- oder Magisterprüfungen (d.h. den Dokortitel in Philosophie zu erwerben) entschieden, das Seminar Erzbischof Harrachs absolvierte nach 1636 nur ein Bewerber aus der Oberlausitz. Wir führen nur der Vollständigkeit halber an, daß in den Jahren 1627–1645 neun Ordensgeistlichen der Lausitzer Abstammung geweiht wurden. Fünf waren die Professoren der böhmischen Zisterzienserklöster, zwei waren Mitglieder der Gesellschaft Jesu und je einem aus dem Prager Augustiner-Eremiten- und Minoritenkloster.

Nach dem Durchstudieren einer Reihe von den im Staatlichen Zentralarchiv in Prag eingelagerten Quellen kann man feststellen, daß sich die Namen einiger neugeweihten Priester in verschiedensten Visitationsprotokollen, Präsentationen und Relationen über den Stand der Pfarren, in den Matrikeln und auch in den Übersichten der testamentierenden Pfründen nicht befinden. Daraus kann man schließen, daß diese jungen Männer wahrscheinlich nach Hause aus Böhmen zurückkehrten, um dort den Glauben zu verteidigen und ihre Pfarrkinder im Kampf mit dem Protestantismus zu stärken. Die übrigen blieben dann in Böhmen und gliederten in die Verwaltung der Pfarren ein. Die überwiegende Mehrheit von den Oberlausitzer neugeweihten Priestern machte sich nützlich in der Verwaltung der Pfründen im gemischtsprachigen Grenzgebiet, vor allem im Nordwesten und im Süden der Prager Erzdiözese. In den mit den deutschen Ländern unmittelbar angrenzenden Gebieten wurden sie aus den begreiflichen Gründen für ihre Sprach- und Lagekenntnisse aufgesucht. Falls die Umgebungskenntnisse bei den tschechischen Ordinanden bei der Pfarrenbesetzung bevorzugt wurden, ist es sicher, daß der pfarramtliche Dienst im gemischtsprachigen Grenzgebiet zum Vorteil der Pfarrer aus der Oberlausitz werden sollte. In diesem Gebiet gerieten sie dank der natürlichen Bevölkerungsmigration und der deutschen Kolonisation, die besonders in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts verliefen, nicht in die sprach- und kulturfremde Umgebung. Der Oberlausitzer Laienklerus, der in Böhmen blieb, verwaltete in der ersten Hälfte des 17. Jahrhunderts Pfründen in den Gebieten mit der nicht unterbrochenen und relativ konsolidierten Entwicklung. Diese Pfründen versicherten nach den Möglichkeiten der Patrone in der unsicheren Zeit des Dreißigjährigen Kriegs notwendiges ökonomisches Hinterland.

Der Beitrag sollte als die Einleitung in die viel mehr komplizierte Problematik genommen werden, weil es noch weiter nötig ist, die Aufmerksamkeit den Schicksalen derer zu widmen, die nach der Weihung in die Oberlausitz zurückkehrten, und dort sich an der Pfarrenverwaltung und an der Verstärkung der Position der katholischen Kirche teilnahmen. Ihre Stellung war wahrscheinlich schwerer und komplizierter als ihrer Zeitgenossen, die in Böhmen blieben.

OHLASY ITALSKÝCH UDÁLOSTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH V 1. POLOVINĚ 19. STOLETÍ ¹

Alena Pazderová

Vídeňský mír z roku 1815 byl pro Rakousko triumfem; opět zaujalo první místo v koncertu evropských mocností. Lombardsko a Benátsko s Dalmácií připadly Rakousku, vévodové d'Este získali Modenu, císařovna Marie Luisa Parmu a Piacenzu, arcivévoda Ferdinand se opět stal velkovévodou toskánským, v Neapoli a na Sicílii znovu kraloval Ferdinand IV., papeži byl obnoven skoro celý církevní stát, a tak přímo i nepřímo byl vliv Rakouska v Itálii rozhodující. Rakouský císař spolu s ruským carem a pruským králem uzavřeli Svatou alianci, která po bouřlivých dobách revoluce a napoleonských válek měla být na dlouho zárukou principu legitimacy a upevnění panovnické autority, přičemž starost o věci veřejné byla plně ponechána státním úřadům a policii.²

Politický život v českých zemích v 1. polovině 19. století byl pod silným tlakem Metternichova absolutismu, který udusil jakýkoli zájem o politické otázky. O politickém probuzení širokých vrstev obyvatelstva na venkově ani ve městech až do 40. let 19. století nelze mluvit. Nepolitické noviny a časopisy byly čteny pouze jednotlivci a zájem veřejnosti se obracel jen k lokálním problémům. Širší vrstvy obyvatelstva žily v politické apatii, projevující se navenek jako loajalita k císařskému domu. Jejich nízká vzdělanostní úroveň byla také příčinou, že zahraniční politické noviny byly sledovány pouze úzkým okruhem intelligence, z jejíhož středu vyšel pak podnět k hnutí roku 1848. Stručně lze konstatovat, že v centru zájmu českých vlastenců a politiků byl boj o zrovnoprávnění českého jazyka s německým a o české školství, zrušení robotních povinností venkovského lidu, pěstování myšlenky literární slovanské vzájemnosti, vyrovnávání se s odstředujícími snahami českých Němců, pošilhávajících po členství v německém „Bundu“ a hledání cesty k rovnoprávnému a důstojnému zařazení českých zemí v rámci rakouské monarchie. Nejlépe se dařilo hnutí národnímu, protože absolutistický režim, který dusil každý společenský pohyb, k němuž nebyl dán podnět shora, většinou nemohl zasahovat tam, kde se hnutí za růst vzdělanosti v národním jazyce otevřeně nedotýkalo státem přísně střežené sféry politického života a svými výsledky naopak posilovalo produktivitu práce obyvatel, a tím i zámožnost státu.³

S italskými událostmi bylo obyvatelstvo českých zemí poprvé výrazněji konfrontováno ve 20. letech 19. století v souvislosti s karbonářským hnutím, které

si získalo sympatie v kruhu českých vlastenců. Policejní teror v Lombardsku-Benátsku rozpoutala rakouská vláda již v roce 1818. V listopadu téhož roku byla odhalena první karbonářská skupina ve Fratta Polesine, v říjnu roku 1820 došlo k odhalení karbonářské organizace v Lombardii a k uvěznění básníka Silvia Pelica, hudebního skladatele Pietra Maroncelliho a dalších spolupracovníků časopisu „Il Conciliatore“, v březnu roku 1821 byla odhalena skupina tzv. milánských velezrádců. Karbonářům, odsouzeným v letech 1821–23 byl trest smrti změněn na dlouholetý žalář v nejtěžším rakouském vězení – na brněnském Špilberku. K 23 uvězněným karbonářům přibyli v srpnu roku 1826 ještě velezrádci z Brescie.⁴

Významněji ovlivnily italské události dění v českých zemích až ve 2. polovině 40. let. Tehdejší národní a politické úsilí mělo v Čechách, jakožto agrární zemi, své pozadí i v permanentní hospodářské a sociální krizi. Na podzim roku 1847 byly český obchod a průmysl poznamenány událostmi v Itálii. Hlavní odbytiště českého plátna a bavlněných výrobků, Lombardsko, téměř zastavilo svůj dovoz a od prosince uvázl vývoz do italských provincií úplně. Současně do Čech dorazily i zprávy o liberálních reformách papeže Pia IX., které zavedl ve správě církevního státu. Ty jej sice přivedly do konfliktu s Metternichem, zato jej však povýšily na představitele svobody a národní myšlenky. A tak zatímco se Metternich odhodlal k obsazení Ferrary, aby demonstroval proti novým „nebezpečným teoriím“, bylo jméno Pia IX. vyslovováno s úctou nejen za Alpami v italských provinciích Rakouska, ale dokonce až v Čechách.⁵

Politické smýšlení obyvatelstva v českých zemích bylo však stále dušeno cenzurou. Kromě bezbarvých úředních novin nebyl v zemi žádný politický časopis a zájemci z řad inteligence byli odkázáni na zahraniční noviny, z nichž k nejčtenějším patřily „Augsburger Allgemeine Zeitung“ a lipské „Grenzboten“, v Rakousku úředně povolené. Z domácích to byly zejména německé „Bohemia“, „Prager Zeitung“ a „Prager Abendblatt“ a české „Pražské noviny“. Obrat k lepšímu nastal s nástupem Karla Havlíčka, zakladatele české moderní žurnalistiky, do redakce „Pražských novin“ v roce 1846⁶, v nichž věnoval mnoho pozornosti italským událostem. V prosinci 1847 zde otiskl programový článek, nazvaný „Náš pokrok v roce 1848“, v němž oznámil veřejnosti, že se míní sám starat o vzdělání a poučení širokých vrstev popisnými články „o rozmanitých politických ústavech u rozličných národů, o státním hospodářství“ a podobně a podávat pod čarou encyklopedickou formou stručné přehledy z dějin, zeměpisu a statistiky. Píše: „Těžko, aby lid veškerý a zvláště městský a rolnický v novinách onu prospěšnou zábavu nalézal, nevěda (abychom se prstonárodně vyjádřili) odkud vlastně vítr jde a kam věje.“⁷ Havlíček usiloval o to, aby se každému, i nestudovanému čtenáři, dostalo potřebných vědomostí pro orientaci v politickém dění. Tento plán začal uskutečňovat hned v prvních číslech Praž-

ských novin roku 1848 pod čarou v rubrice „Přehled nynějších záležitostí evropejských“. Články o zahraniční politice byly tenkrát úředně vyhrazeny oficiálnímu listu „Oesterreichischer Beobachter“, z něhož mohly čerpat zprávy ostatní listy. Avšak i tento list mohl přinášet pouhá fakta bez jakýchkoli komentářů. Úvodníky o zahraniční politice nebyly povoleny vůbec. Již v lednu 1848 otiskuje Havlíček v „Přehledu“ líčení politických poměrů v Itálii a upozorňuje, jak rychle se tam vzrývá myšlenka národnosti, která je základem tamního politického hnutí. Píše: „Ve Vlaších nastal od vyvolení papeže Pia IX. zcela nový a jiný život. Tento dobrotivý panovník přesvědčen jsa, že zřízení zemí jeho velmi potřebuje včasných oprav, počal tyto opravy uváděti, maje brzy po boku svém i velkovévodu Toskánského a později i krále Sardinského. Myšlenka národnosti italské velmi rychle vznikala a upevnila se v myslech obyvatelstva veškeré Italie, a ačkoli většina mužů mírných uznává, že jenom na cestě pokoje, tichých oprav, svornosti mezi vládami a občany pro Vlasy tak zanedbávané pravé blaho vzniknouti může, přece jest dosti prudkých a nedočkavých hlav, kteří nespokojeni jsou s tou mírnou ale jistou cestou, raději by hned a to třeba násilně všechno změnili. Tito nyní zvláště Piu IX. velice ztěžují kroky k dalším opravám. V Neapolsku vždy panuje jakási nedůvěra, a o častých malých i větších nepokojích slýchati. Úmrtí J.C.M. vévodkyně Parmenské ještě více zapletlo stav věcí italských, a může se říci, že celá Evropa nyní nedočkavě očekává, k jakému konci přijdou Vlachové se svými opravami.“⁸

Události v Itálii – milánský bojkot rakouského tabáku a loterie a krvavé výtržnosti na počátku ledna 1848 v Miláně, Pavii, Padově a Veroně, milánské povstání (tzv. „le cinque giornate di Milano“) 18.–22. března, reformní požadavky Lombardů, žádajících zřízení zvláštní lombardsko-benátské vládní rady, obsazení všech úřadů domácími osobami, zmírnění cenzury, uvřejňování státního rozpočtu, zrušení loterie, snížení různých daní atp., podobné myšlenky hlásal i Daniel Manin z Benátek, revoluce na Sicílii, korunovaná ústavou, konstituční hnutí v Turínu a Florencii- vedly rakouskou vládu 22. února k vyhlášení stanného práva v Lombardsko-Benátsku. Metternich pomýšlel na zdolání revoluce v Itálii ozbrojenou intervencí, přičemž počítal jmenovitě se slovanskými a uherskými pluky.

Události v Itálii měly kromě morálního vlivu opět citelný dopad na hospodářskou krizi v Čechách. Poměry v obchodním a průmyslovém světě vedly k četným úpadkům. Politicky a národně česky uvědomělé kruhy v českých zemích však uvítaly nové politické dění v Itálii právě listem Havlíčkovým. Úřadům neušlo, že národní úsilí v Čechách čerpá vydatně z revolučního hnutí italského, a proto zesílily cenzuru, která měla zabránit šíření nežadoucích ideí. Úspěšné hnutí v italských zemích nejenže působilo přitažlivě, ale svádělo i k napodobení. V noci na 14. února, čtyři dny po vyhlášení ústavy v Neapoli, nalezla pražská policie na třech místech v Praze vylepené lístky s výmluvným

obsahem v německém jazyce: „Ať žijí Sicilané! Češi, vezměte si také příklad z toho, co národ dokáže, jestliže chce!“⁹ Pátrání policie po původci, o němž byla přesvědčena, že je třeba hledat jej v nespokojených nižších třídách obyvatelstva, bylo bezvýsledné. Pražský policejní rada Heyde se utěšoval, že jde pouze o ojedinělý projev zloby a příliš se neznepokojoval. Ale již nejbližší dny poučily policii o opaku. Vlny, které rozvířily politickou hladinu v Itálii, zasáhly znatelně i Prahu a přiměly úřady, aby se odrazem italských událostí v Čechách zabývaly vážněji. V Praze se 21. února objevily další cedulky podobného obsahu, jedna z nich dokonce na zadním schodišti guberniální budovy. Hráz, kterou se Metternich snažil postavit italské revoluci, se zhroutila v důsledku pařížské únorové revoluce a pádem Ludvíka Filipa. Počátkem března byly v ohnisku zájmu veřejnosti pařížské události a spolu s nimi i nápadné známky solidarity s povstalci v Lombardsku. Večer 5. března se v hostinci „U tří sekerek“ objevil republikánsky laděný leták, vyjadřující solidaritu s „bratrským“ národem italským tohoto znění: „Bratři! Itálie povstala a bouří proti nepravostem rakouské vlády, která však, nevšímaje si mohutného hlasu, dožadujícího se zlepšení řízení země a posílení národnosti, snaží se udusit šlechetné a spravedlivé povstání krutými prostředky. A tomu nelidskému počínání mají jiné národy, i my Čechové, obětovat své síly, vycedit svou krev a být rakouskému dvoru tak hanebným prostředkem pro jeho snažení. Už muselo táhnout několik českých pluků do Itálie, aby zde byli považováni za cizozemce, za Němce! Nový rozkaz přišel, nové rekruty ve velikém počtu z české země postavit a na italské popraviště poslat! Bratři! Již je konec všeho obětování pro trůn, který nás za otroky považuje, nás utiskuje, ukrutnými daněmi souží. Italové jsou naši bratři, nebojujme proti nim, neb jsou tak nešťastní jako my. Posilte se a netrpte nové verbování, povstaňte, spojte se, ozbrojte se a vysvobod'te se sami od panského a královského utiskování a ustanovte si konstituci, která bude založena na rovnosti, svornosti a svobodě. 20. března je všeobecné povstání!“¹⁰ Další dva letáky republikánského charakteru musela policie zničit 7. března; styl i písmo letáků nasvědčovaly, že autora je třeba hledat mezi vzdělanějšími lidmi. A již v dubnu se v Rakousku začalo blýskat na lepší časy. Národní noviny otiskly 7. dubna Havlíčkův článek, nazvaný „Smýšlení vídeňského vládního časopisu o budoucnosti Rakouska“.¹¹ Reagoval zde na článek, otištěný ve vídeňských novinách „Oesterreichische Zeitung“, který se zabýval osudem ohrožené monarchie.¹² List poukazoval na rozdílnost národů, které mají různou historii a měly svá zvláštní zřízení, které politika Josefa II. nesjednotila, ale naopak vzbudila v nich národní uvědomění. Nyní, v boji národů o nejsvětější práva, projevíly svá přání zejména ty rakouské národy, které byly v minulosti utlačovány. „Svoboda bez národnosti je tělo bez ducha“, píše se v listu. Co se týče budoucího osudu, list radí: „Nechte odloučit se, co se nedá držet. Pusťte, co nechce s námi býti z celého

srdce, a co přirozeným způsobem se sebou souvisí“. Národům má být ponechána jejich vlastní vůle oddělit se nebo zůstat v rakouském svazku, protože žádná vojenská moc ani státní kasa nemají prostředky na to, aby je udržely v nedobrovolném spojení. Rakouské země by tedy měly vytvořit státní spolek, v němž by každý národ měl vlastní zemský sněm, přejal by poměrnou část rakouského dluhu, vydržoval poměrnou vojenskou moc pro svou potřebu a podle určitého klíče platil na dvůr a státní úřady. Spolek se měl skládat z německého, českého, polského, italského, maďarského a ilyrského (jihoslovanského) státu. Kromě toho by se každý národ, se zvláštním sněmem a pod společným panovníkem, mohl připojit i k jiným zemím, s nimiž by jej vázala národnost a řeč. Havlíček vítá tento nový přístup rakouské vlády, který měl umožnit Čechům v rámci Rakouska vlastní vládu, parlament a vojsko. „Proto zůstaneme přece v císařství Rakouském, ale především budeme v království českém“, píše Havlíček a současně odmítá účast Rakouska v německém „Bundu“. Důležitost zachování Rakouska pro rakouské Slované dokazuje Havlíček i v pozdějším článku z 30. srpna 1848, kde se dotýká i Itálie.¹³ Píše zde: „Co se politiky národností týče, a když se jen na národnost ohled bere, vidíme, že ani Němcům, ani Maďarům, ani Vlachům na zachování celého Rakouska nezáleží a záležet nemůže. Naopak, když bereme zřetel pouze na národnost, musíme uznat, že by pro Němce, Maďary a Vlasy vlastně bylo lepší, kdyby se Rakousko rozpadlo.“ Rakouští Němci by se připojili k německé říši, Maďaři by měli samostatné velké Uhersko a Vlaskové by se připojili k ostatní Itálii. Pouze rakouským Slovanům podobná možnost chyběla. „Kdyby bylo Rusko země svobodná, konstituční, mohli by Slované rakouští tak jako Němci, Maďaři a Vlaskové toužit po spojení se svými rodáky“, píše Havlíček a dodává: „Ale Rusko je země despotická a my ostatní Slované musíme se, bohužel, tohoto vlastního bratra co nejhoršího nepřítele varovat“. V zachování Rakouska vidí Havlíček, ve shodě s tehdejšími českými politickými představiteli, záruku existence rakouských Slovanů. Mělo to však být Rakousko svobodné a demokratické, nikoli despotické a aristokratické.

Italské události z let 1848–49 zaplňovaly každý den stránky Havlíčkových Národních novin. Podobně jako předtím využíval ve svých článcích irského boje za svobodu (Repeal) pro skrytou alegorii s českými poměry, využíval nyní událostí italských. Chápavý čtenář se rychle naučil číst mezi řádky, bavit se vtipnými, navenek nevinnými komentáři, často okořeněnými Havlíčkovou pověstnou ironií, která nenechávala na pochybách, kam autor míří; tyto nuance však tupým cenzurním úředníkům často unikly. 7. dubna 1848 Havlíček komentuje vývoj v Itálii a všímá si březnového povstání v Miláně, které dalo impuls k povstání celé severní Itálie. K osobě velkovévody Toskánského, který slíbil vyslat dvě vojska na pomoc Lombardům, poznamenává: „Vévoda je z rodu Habsburského! Jakou satirou stalo se nyní proslulé „entente cordiale!“¹⁴

A hned následujícího dne informuje o událostech v Římě, kde lid strhl z domu rakouského vyslance rakouský státní znak. Mimo jiné píše: „Praví se u nás, že Lombardi odpadnutím od Rakous velikou jeví nevďěčnost, protože jim rakouská vláda dávala přednost před jinými rakouskými národy – odkud se tedy bere ta nenávisť k německé, tj. rakouské vládě v Itálii? I jimi vládl Metternich! Nepokoje s cigáry byly demonstrace, které měly velkou politickou váhu. Není to věc zanedbatelná, když jednotlivec přemůže své chutě, když obchod odřekne se výdělku! Papež má velký morální vliv na Italy i Evropu, on ale nezpůsobil svými politickými reformami smýšlení Italů, jen je povzbudil a dal naději, že nejsou opravy ve vládě světoborné a že co v jedné zemi jest, i v druhé stát se může. Příčinou pádu naší vlády v Itálii je vláda stará a vzpomínky na ni.“¹⁵ 9. dubna otiskuje Havlíček v plném znění tvrdé prohlášení Radetzského z Cremony k italskému obyvatelstvu, informuje o tažení 12 000 vojáků z Říma pod generálem Durando¹⁶ na Lombardii a zveřejňuje znění papežského požehnání: „Jakožto hlava církve jsem v míru s celým světem, ale jakožto panovník vlaský mám právo hájiti vlast vlaskou. Já vás žehnám. Věc, kterou zastáváte, jest svatá. Bůh jí dá vítězství!“¹⁷ Mezi každodenní zpravodajství o pohybech Radetzského vojska umístil Havlíček i zprávu o římské peněžní sbírce na osvobození Itálie od cizí nadvlády.¹⁸ Přejímané oficiální zprávy z c.k. hlavního vojenského stanu a zprávy italských deníků oživoval Havlíček zveřejňováním dopisů očitých svědků událostí. Např. koncem dubna otiskuje „Vzbouření Milánské dne 18.–22.3. 1848. (Od Čecha, očitého svědka.)“, které 28. dubna sepsal v Praze Antonín Dobroslav Vyšek¹⁹ Další dopis, tentokrát z Verony, potvrzuje zprávy o útěcích Italů z rakouského vojska a neochotu rakouských Italů bojovat proti vlastním krajanům. Píše se v něm: „Zvláštní úkaz bylo chování se vlaského pluku Haugwitzova, který měl na Piemontské na pravém křídle dorážet, což se i stalo. Piemontští přestáli jejich střelbu trpělivě, aniž na ně stříleli. Jak to pluk Haugwitzův zpozoroval, nebylo více možno jej k útoku pohnouti“. Pisatel, líčící události od 29. dubna do 5. května, poznamenává, že Veronští jsou stále smělejší. Nedávno se dokonce objevil na jedné z veronských zdí nápis: „Nemáme sice pušek, ani šavlí, ani holí, ale máme ještě dost provazů, abychom vašim německým masem naše lucerny ozdobili!“²⁰ Červnové zprávy o neúspěších rakouského vojska na italských bojištích charakterizuje Havlíčkův závěr: „Zdá se, že nad naší vojnou ve Vlaších nepříznivá hvězda vládne a dávný výrok nad Rakousy, „bella gerant alii“, zdá se potvrzen být.“²¹ V rámci italských zpráv nezapomíná Havlíček ani na bratrské Slované. Např. v červenci otiskuje zprávy Viléma Dušana ze Záhřebu pod titulkem „Graničari v Itálii“. O italských událostech Dušan poznamenává: „Zblízka od očitých svědků dopídí se člověk všelike pravdy, které Radetzského ouřední zprávy neobsahují. V Itálii stojí vojsko proti národu. Vojáci říkají, že nejen každý člověk, ale každý kámen je v Itálii jejich nepříte-

lem. Italové nepřijímají žádnou pacifikaci, pravíce, že nevedou válku lombardskou, ale italskou.“²² Sérii zpráv o vítězství rakouských vojsk u Custozy, Radetzského svolání k obyvatelům Lombardie z 27. července 1848, obsazení Milána a zveřejnění kapitulace smlouvy ajn. uzavírá Havlíček slovy: „Má-li být mír v lombardsko-benátském království, pak je třeba dát Italům stejné svobodné ústavy jako v jiných rakouských zemích.“²³

Politická opozice v Čechách i v Rakousku se ve 40. letech začala projevovat otevřeněji i pomocí brožur, které měly být za tehdejších cenzurních poměrů náhradou chybějících politických novin a schůzí. Na postupu rakouské diplomacie ve čtyřech nejpálčivějších otázkách, italské, polské, německé a orientální dokazovaly, že rakouská zahraniční politika je v příkrém rozporu s důležitými zájmy říše, se snahami a sympatiemi větší části vzdělaného obyvatelstva a že spočívá na staré tradici, která pro změněné poměry ztratila svou oprávněnost. Nejmenší zájem budila, kupodivu, italská otázka. Z brožur vládních nebo vládě nakloněných se jí vážněji nezabývala ani jedna; z nevládních pouze tři: „Österreich und Russland“ z roku 1844²⁴, „Über die Entwicklung und Konsolidierung des österreichischen Kaiserstaates“ z roku 1847²⁵ a „Sibyllinische Bücher aus Österreich“ z roku 1848²⁶. První schvalovala rakouskou politiku v Itálii, neboť Itálie je prý historickými i jinými důvody, zejména katolickým rázem země, odkázána na Rakousko jako svého ochránce. Autor si pouze přál, aby se v Itálii provedla jakási federace pod rakouským vedením, čímž by byl dán i pevnější základ katolického monarchického principu. Druhá brožura již vycházela z odtržení italských zemí, a proto s nimi ve svých návrzích ani nepočítala. Třetí brožura víceméně přála sjednocení Itálie, avšak náhradou za italské země žádala pro Rakousko balkánské země až k pohoří Balkánu. To je vše, co v předbřeznových brožurách nalezneme o italské otázce. Ani říšský sněm ve Vídni a Kroměříži v roce 1848 se o řešení italské otázky téměř nestaral. Jen přední český politik a poslanec říšského sněmu František Palacký je pojal do svého ústavního návrhu z prosince roku 1849, v němž mimo jiné poznamenává, že „dokud budou mít národy příčinu obávat se o svou národnost, potud nebude v Rakousku nikdy spokojenosti a míru“ a kromě centrálního řízení společných záležitostí navrhuje zřízení sedmi zemských neboli národních ministerstev včetně italského.²⁷

Na rok 1848 připadalo také, z hlediska českých národních dějin i dějin evropských významné, 500. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze (7. 4.). Byla to jediná politická záležitost v Čechách, která upoutávala pozornost vídeňské vlády v kritickém předjaří tohoto roku. Akademický senát již od roku 1842 připravoval důstojné oslavy. Jejich součástí mělo být postavení sochy Karla IV., vydání dějin univerzity a edice starých cenných rukopisů, stipendia studentům pro pobyt na zahraničních univerzitách a založení všeobecných literárních novin. Metternich v zásadě proti oslavám nic nenamítal, i když jedovatě pozname-

nal ve svém dopisu ministru Kolovratovi, že se mu zdá zvláštní stavět sochu Karlu IV. až 500 let po jeho smrti. Co mu však nedávalo spát, byly cesty studentů do ciziny v rámci stipendií a zejména literární noviny v nichž spatřoval „ein Centralblatt für den Slavismus“ – ústřední noviny slavismu. Ostatně ještě v posledních předbřeznových týdnech, v době nakažlivého politického hnutí v Itálii, dělala příští univerzitní oslava v Praze vládě nebývalé starosti. Akademický senát měl v úmyslu pozvat na oslavy zástupce významných evropských univerzit. Nejvyšší kancléř, hr. Inzaghi, ve snaze zabránit nepokojům navrhoval, aby byla pozvání omezena pouze na zástupce univerzit Německého Spolku „aby nebyl bacil revoluce zanesen z Říma, Neapole, Florencie a Bologny do Prahy“.

Další významnou událostí roku 1848, jíž žil celý slovanský svět, bylo uspořádání slovanského sjezdu, zahájeného 2. června v Praze. Impulsem k jeho svolání bylo jednání frankfurtského parlamentu a revoluční hnutí v Maďarsku. Kromě Němců to byli právě Maďaři, v nichž Slované v Rakousku viděli největší nepřátele svých zájmů. Účastníkům sjezdu přišla řada pozdravných dopisů, mezi nimi i jeden italský.²⁸ Italský publicista Giovenale Vegezzi-Ruscalla z Turína ve své zdravici, datované v Turínu 24. května 1848 a psané francouzsky, neboť si byl vědom skutečnosti, že němčina je u Slovanů považována za jazyk utlačovatelů, vyjadřoval své sympatie sjezdu a nabízel své služby slovanské věci. Píše, že jeho etnografické studie jej dovedly k poznání, že osud rakouských Slovanů je v mnohém podobný osudu Italů, neboť stejně jako oni jsou utlačováni nespravedlivou německou hegemonií a stejně jako Italové touží po svobodě svých zemí. On sám se snaží vysvětlovat myšlenky panslavismu, vědomě zkreslované německým tiskem, jehož kontakty s Francií a Itálií znemožňují v těchto zemích uveřejnit slovanský pohled. Dne 12. června 1848 vydali pak účastníci slovanského sjezdu manifest, nazvaný „Prohlášení prvního sjezdu slovanského v Praze k národům evropským“, v němž vysvětlují důvody svolání sjezdu a jeho programové cíle.²⁹

A ještě jedním styčným bodem jsou provázány české dějiny roku 1848 s Itálií. Po potlačení pražské revoluce (12.–18.6) Windischgrätzovým vojskem byl v Praze vyhlášen stav obležení. Windischgrätzův vojenský režim v Praze se však zakrátko stal nepohodlným i samotné vládě, neboť absorboval drahocenné vojenské síly. Po červnových úspěších rakouských zbraní v Itálii, po pádu Vicenzy a Paduy, vládlo na bojišti faktické příměří. Radetzky dával ministerstvu bezpečnou vyhlídku na vítězství a plné obnovení rakouského panství a vlivu v Itálii, dostane-li se mu posily 25 000 mužů. Při shánění žádané posily počítal ministr Latour i se šesti prapory z Windischgrätzovy pražské posádky. Jejich uvolnění bylo důvodem pro zrušení stavu obležení v Praze a restriktce vojenských sil v Praze a v Čechách.

I v roce 1849 byli čeští čtenáři Národních novin Havlíčkem pravidelně informováni o dění v Itálii. Protirakouský odpor Italů byl však na čas zastaven rakouským vítězstvím u Novary dne 24. března. Národní noviny přetiskly zprávu maršála Radetzského, kterou zaslal prezidentu válečné rady Schwarzenbergovi do Vídně.³⁰ V ní podrobně líčí rozmístění rakouských vojenských sborů a jejich vítězný postup od Mortary přes Olengo a Vespolate do Novary, kterou Rakušané dobyli po dlouhém boji v noci 24. března. Současně byla přetištěna zpráva z „Wiener Zeitung“ o nepokojích v Lombardsku, v němž „nevěrní uprchlí nobili a signori“ připravovali pomocí svých emisarů vzbouření měst, což jim Radetzký překazil. List poukazoval na odmítavý postoj venkova, kdy prý k Magentě přijelo z Piemontska šest vozů se zbraněmi, aby se lombardští sedláci mohli vyzbrojit, ale rolníci je odmítli. O dva dny později přinesly Národní noviny další zprávy o bitvě u Novary a o vyjednávání krále Viktora³¹, doprovázeného generitou v čele s oběma generály Marmora³², s Radetzkým o podmínkách příměří. Jednání se uskutečnilo večer 24. března ve dvoře domu č. 106 nedaleko Novary³³ Píše se zde: „Král Karel Albert³⁴ se skutečně vzdal trůnu, nynější král Viktor vyjednával osobně s Radetzkým nedaleko Novary na silnici Momo. Podivně působil mladý král na rakouské vojsko se svými nesmírně červenými vousy. Nejprve se velmi naparoval a chlubil, že má 150 000 mužů vojska, ale Radetzky se nedal obalamutit a řekl, že je starý voják a ví, co je na tom pravdy. Podmínky příměří jsou tyto: Země až k Sesii zůstane obsazena Rakouskem, Alessandria se musí vzdát, piemontská armáda se musí zredukovat na stav obvyklý v míru, všichni Lombardané, Poláci atd. musí být propuštěni. Piemontská armáda v Novaře se rozpadá, Novara hoří na všech stranách. Rakouské vojsko bojovalo u Novary velmi udatně. Strašlivá to byla bitva, která 8 hodin trvala.“ Zpráva od Novary je opět doplněna zprávami uveřejněnými ve Wiener Zeitung, které čtenáře informovaly o nepokojích ve Veroně a Milánu po zprávě o vítězství Radetzského. Rakouští dragouni museli dokonce doprovázet Karla Alberta, který abdikoval, přes Vercelli, aby se nestal obětí rozhořčeného davu. V královském paláci v Novaře bylo nalezeno mnoho zlata a stříbra, které prý patřily lombardské konzultě, uprchlé z Milána, která z tohoto pokladu vyplácela dobrovolníky. V Miláně strhal lid 23. března plakáty o vítězství Rakušanů u Mortary a roztloukl rakouské státní znaky před úřady. Žandarmerie bez obtíží nastolila pořádek, jen při střelbě na náměstí del Mercanti bylo zraněno několik povstalců. Ke střelbě došlo i v Brescii a Bergamu. Podobně jako Národní noviny sledovaly dění v Itálii den po dni i německé Prager Zeitung a Prager Abendblatt. Na rozdíl od Havlíčkových novin držely se doslovně textů přejímaných ze zahraničních novin a byly výrazně prorakouské. Kromě zpráv o politickém dění přinášely i zprávy ze společnosti. Právě z nich si můžeme udělat obrázek o necilivém chování Rakušanů v Itálii, jak dokládají dvě následující ukázky. V polovině ledna 1849 informoval

např. Prager Abendblatt: „Divadlo La Scala bylo 26. prosince 1948 otevřeno operou „La sciava saracena, ovvero il campo di Gerosolima“ od Mercadenteho na text Piaveho, která má malou hudební hodnotu.“ Článek pokračuje: „Vojenská hudba Latourova spoluúčinkuje ve Scale a Pražanům dobře známý kapelník Prochaska může být hrdý jak na ni, tak na to, že maršál (tj. Radetzky) přijal věnování vícera kousků oblíbených v Miláně jako „Radetzského vítězný pochod“, polku „Custoza“ a kvapík „Útěk Piemont’anů.“³⁵ Jak provokativně musely tyto názvy znít uším Miláňanů lze si lehko domyslet. O dva dny později též list popisuje Milán, kde se chystají volby do národního shromáždění: „Milán je k nepoznání. Nádherná promenádní cesta k zámku, lemovaná obrovitými kaštany, je úplně zničená. Parco reale připomíná spíše hřbitov. Honosné budovy ukazují zdi, začernalé od strážních ohňů posledních dní“...³⁶ Co se týče bitvy u Novary, otiskly shodně jak pražské Prager Abendblatt, tak brněnské Brüner Zeitung článek nazvaný „Poslední bitevní dny v Itálii“, převzaté z rakouského oficiálního tisku.³⁷ Jednalo se o deník „hrdinného důstojníka“, přímého účastníka bojů 20.–24. března 1849 a bitvy o Novaru, z něhož vycházel i Havlíček. Názor svůj i předních českých politiků na italskou otázku vyjádřil Havlíček v Národních novinách v souvislosti s uherským povstáním a žádostí rakouského císaře o pomoc Rusku, kterou ruský car přislíbil.³⁸ Havlíček považuje ruskou pomoc za zištnou, neboť v podunajské oblasti se stýkaly zájmy Rakouska i Ruska. V této souvislosti poukazuje na zájem Ruska, aby Rakousko neupouštělo od své italské politiky. Píše: „Vyhledávání panství v Itálii jak dříve císaři německému, tak později Rakousku vždy jenom ke škodě a zkáze bývalo, tato politika stála mnoho nesmírných obětí beze všeho prospěchu. Napoleon dobře znal pravý Rakouska i svůj vlastní prospěch, když po vítězné bitvě Slavkovské zamýšlel dát Rakousku Bosnu jako náhradu za ztracenou Itálii, tím by nejenom Rakousko přinuceno bylo, nastoupit správnou politiku zahraniční, ale i ostatní Evropa byla by v něm měla silnou hradbu proti Rusům, k jihu se tlačícím.“ Budoucí vývoj mu dal za pravdu. Z rozjitřené atmosféry revolučních let 1848–49 se vymykal srpnový mírový sjezd v Paříži roku 1849 za předsednictví slavného francouzského básníka a romanopisce Victora Marie Huga, jehož nadčasové poselství bylo vzpruhou všech vlastenců a pokrokových lidí v Evropě: „Přijde čas, že válka mezi Paříží a Londýnem, mezi Petrohradem a Berlínem, mezi Vídní a Turínem bude tak nemožnou a nepravděpodobnou, jako by nyní byla válka mezi Rouenem a Amienssem nebo Bostonem a Filadelfií. Přijde čas, kdy se Francouzi, Rusové, Italové, Angličané a Němci, zkrátka všechny národy, spojí k vyšší jednotě a založí evropské bratrství. Přijde čas, že nebude jiného bojiště, než trhů otevírajících se obchodu a ducha lidského, otevírajícího se novým ideám. Přijde čas, že budou jen dvě veliká soustátí, Americké a Evropské, které spolu svorně budou žít a přes širé moře si budou podávat bratrské ruce.“³⁹ Realizací tohoto nadčasového poselství jsme dnes svědky.

POZNÁMKY

- ¹ Dne 27. 3. 1999 se u příležitosti 150. výročí bitvy u Novary konala v Novaře mezinárodní konference s názvem „Novara crocevia del Risorgimento“ (Novara křižovatka národního obrození). Tento článek byl zde přednesen v mírně upravené verzi pod titulem „Gli ecchi degli avvenimenti italiani nelle terre boeme nella 1. metà dell’ ottocento“.
- ² Karel Kramář, Rakouská zahraniční politika v 19. stol., in: Česká politika, 1. díl, Praha 1906, s. 51n.
- ³ Jan Havránek, Jozef Butvin, Dějiny Československa III., Praha 1970, s. 112n.
- ⁴ Moravský zemský archiv v Brně, arch. fond Moravsko-slezské gubernium 1783–1850. Soupis archiválií, týkajících se věznění italských karbonářů na brněnském Špilberku, kart. č. 946-963.
- ⁵ Zdeněk V. Tobolka, Karla Havlíčka Borovského Politické spisy, 1. díl, Praha 1900, s. 231–232.
- ⁶ Pražské noviny nesplnily Havlíčkovu očekávání, proto od 5.4. 1848 vydává Národní noviny.
- ⁷ Pražské noviny č. 98 z 19. prosince 1847.
- ⁸ Pražské noviny č. 4 z 13. 1. 1848.
- ⁹ „Es leben die Sicilianer! Böhmen! Nehmt auch ein Exempel daran, was ein Volk kann, wenn es will!“, SÚA Praha, arch. fond Prezídium gubernia-tajné 1846–1849, sign. 15c/3, kart. č. 2213.
- ¹⁰ SÚA Praha, arch. fond Prezídium gubernia-tajné 1846–1849, sign. 15c/3, kart. č. 2213.
- ¹¹ Národní noviny č. 3 ze 7. 4. 1848.
- ¹² „Die Völker Oesterreichs“ in: Oesterreichische Zeitung č. 92 z 1. 4. 1848, s. 441–442.
- ¹³ Národní noviny č. 119 z 30. 8. 1848.
- ¹⁴ Národní noviny č. 3 ze 7. 4. 1848.
- ¹⁵ Národní noviny č. 4 z 8. 4. 1848
- ¹⁶ Gioanni Durando (1804–1869), r. 1848 velitel papežské divize, v téže roce přijat do sardinské armády v hodnosti generála, král Karel Albert jej jmenoval svým pobočníkem a velitelem 1. divize sardinského vojska. Velel sardinským divizím u Novary, Cagliari a Alessandrie.
- ¹⁷ Národní noviny č. 5 z 9. 4. 1848.
- ¹⁸ „Hned první den sebralo se 5 000 skudů. Každý dal, co mohl, paní daly náušnice, řetězy a jiné klenoty, mužové kapesní hodinky.“ Národní noviny č. 9 ze 14. 4. 1848.
- ¹⁹ Antonín Dobroslav Vyšek uvádí svou zprávu slovy: „Opustiv dne 10. dubna Milán, kde jsem po 13 roků přebýval, přes Švýcary, Bavorsy a hořejší Rakousy šťastně do naší milé Prahy jsem se navrátil. Požádán byv od přátel, abych jim poslední události v Miláně a v Lombardii, jakož i vlastní dobrodružství z poslední doby sdělil, milerád následovní zprávu podávám.“ Den po dni pak líčí milánské události 17.–21. března 1848. Národní noviny č. 21 z 29. 4. 1848.
- ²⁰ Národní noviny č. 33 ze 13. 5. 1848.
- ²¹ Národní noviny č. 61 z 27. 6. 1848.
- ²² Národní noviny č. 85 z 23. 7. 1847.
- ²³ Národní noviny č. 135 ze 16. 9. 1948.

- ²⁴ Anonym, Österreich und Rußland, 1844, viz Jan Heidler, Čechy a Rakousko v politických brožurách předbřeznových, Praha 1920, s. 89, 125, 148, 182.
- ²⁵ Bedřich Deym, Über die Entwicklung und Konsolidirung des österreichischen Kaiserstaates, Prag 1847, viz. Heidler, c.d., s. 111, 157, 182.
- ²⁶ Karl Möring, Sibyllinische Bücher aus Österreich, 1848, viz Heidler c.d., s. 86, 123, 147, 186.
- ²⁷ Do oblasti centrálního řízení zahrnuje Palacký 1) císaře a jeho rodinu, 2) zahraniční záležitosti, 3) pozemní a námořní vojsko, 4) říšské finance, 5) obchodní záležitosti a tím i 6) říšské komunikace s tím, aby to, co platí jako právo v jedné části říše, nebylo považováno za křivdu ve druhé. Sedm národních ministerstev navrhuje pro země: 1) německé, 2) českoslovanské, 3) polskorusínské, 4) maďarské, 5) rumunské, 6) jihoslovanské a 7) italské. Národní noviny č. 309 z 21. 12. 1849.
- ²⁸ Archiv Národního muzea v Praze, exhibitní protokol kanceláře slovanského sjezdu č. 48.
- ²⁹ SÚA Praha, arch. fond Sbírka tisků 1848–1851, inv. č. 101, kart. č. 8.
- ³⁰ „Nepřátelská armáda byla vzetím Mortary vytlačena ze své pozice i ustavila se na tom, že se postaví u Olengo před Novarou a tam že se pokusí ještě jednou o boj. Bylať 50 000 mužů silná. Druhý sbor našeho vojska pod velením polního zbrojmistra D'Aspra byl naším předním vojem i táhl včera z Vespolate k Olengo, kde se na návrších nepřítel postavil. Síla nepřátel byla velká a náš přední voj sotva jí odolal, neb druhé naše vojsko nemohlo ho podporovat. Na pravou stranu nepřítel postavil jsem 4. sbor a za ním hned 1. sbor, aby za Agognou mohl zaskočit nepřítel. Arcivévoda Albrecht stál s 1. divizí v čele předního voje, i odolával náporu nepřátel tak dlouho, až D'Aspre a podmaršál Appel 3. sbor vojska na obě strany Albrechtovy divize postavili, a já sám rezervní sbor za zády oné divize soustředil. Udatnost našeho vojska odolala nepříteli v předním voji, až pak podmaršál hr. Thurn se 4. sborem vojska za Agognou na pravý bok nepřítel tak silně zaútočil, že nepřítel neodolal, nýbrž k večeru na všech stranách couval, skoro utíkaje. I musel proti své vůli couvat na severní stranu do hor.“ Následuje výčet jmen velitelů, kteří se v bitvě zvláště vyznamenali a výčet kořisti. Radetzky sděluje: „Za kořist připadlo císařskému vojsku 12 děl a 1 prapor, do našeho zajetí upadlo 2–3 000 nepřátel. Ztráta nepřítel obnáší 2 mrtvé generály, 16 štábních důstojníků mrtvých neb raněných a 3–4 000 mužů vojska. Též ztráta z naší strany byla toho dne veliká, neb ty pluky, co stály první v boji, ztratily po 10 i po 20 důstojnících, mimo to jest 2–3 000 raněných a mrtvých. Bitva trvala od 10 hodin zrána až do pozdní noci.“ Národní noviny č. 78 z 1. 4. 1849.
- ³¹ Viktor Emanuel (1820–1878), vévoda savojský, po abdikaci svého otce Karla Alberta 24. 3. 1849 králem sardinským, od 17. 3. 1861 králem italským jako Viktor Emanuel II.
- ³² Alfonso Ferrero de La Marmora (1804–1878), generál, r. 1849 velitel 6. divize piemontského vojska; Alessandro Ferrero de La Marmora (1799–1855), generálmajor a vrchní velitel piemontského vojska.
- ³³ Národní noviny č. 79 z 3. 4. 1849.
- ³⁴ Karel Albert (1798–1849), vévoda savojský, od r. 1831 král sardinský, 24. 3. 1849 po prohrané bitvě u Novary abdikoval ve prospěch svého syna Viktora Emanuela.
- ³⁵ Prager Abendblatt č. 14 ze 14. 1. 1849.
- ³⁶ Prager Abendblatt č. 16 ze 16. 1. 1849.
- ³⁷ Die letzten Schlachttage in Italien, Ost-Deutsche Post č. 61, in: Brüner Zeitung č. 76 z 3. 4. 1849.
- ³⁸ Národní noviny č. 104 z 3. 5. 1849.
- ³⁹ Národní noviny č. 193 z 29. 8. 1849.

PŘÍLOHA

*(Obr. označené hvězdičkou jsou převzaty z publikace F. Guerry *Le immagini storiche della battaglia di Novara del 23 marzo 1849*, Novara 1999)*

Obr. 1*

Usedlost Bicocca s vilou San Giuseppe, klíčová pozice Piemontanů a dějiště bitvy o Novaru. Rytina Quinta Cenniho (1845–1917).

Obr 2*

Bitva o Novaru 23. 3. 1849. Protiútok piemontské brigády pod velením vévody janovského na pozice Rakušanů a znovudobytí Bicoccy. Rytina Quinta Cenniho.

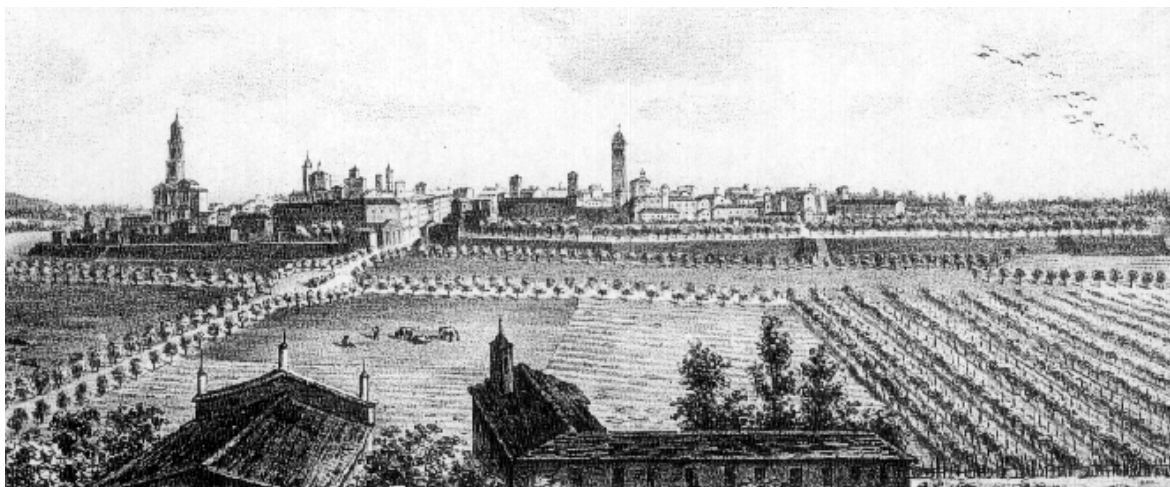
Obr. 3* Návrat maršála Radetzského z generálního štábu ve Vespolate do Novary dne 24. 3. 1849 na schůzku s Viktorem Emanuelem II. ohledně podmínek příměří. Litografie Franze Adama (1815–1886).

Obr. 4* Bicocca s kostelem P. Marie den po bitvě o Novaru. Litografie Friedricha Würthleho (1820–?).

Obr. 5* Pohled na Novaru od západu. Kryto městskými hradbami, ustupovalo večer dne 23. 3. 1849 15 000 Piemont'anů na západ před vítěznými Rakušany.

2.º Bollettino
DELL' ARMATA D' ITALIA.

Jeri li 25 corrente vi fu presso Novara una sanguinosa battaglia fra l'E. R. Armata e la Regia Sarda. L'Armata sarda battuta su tutti i punti, fu respinta entro la città di Novara.

Il Re Carlo Alberto abdicò a favore del suo figlio il Duca di Savoia.

In questo momento si trovano nel nostro campo il Ministro Sardo Cadorna ed il Generale sardo Cosato, domandando un armistizio, le condizioni del quale sono in discussione.

Se le trattative non dovessero avere risultato, si ricomincerà ancor oggi l'assalto. I ragguagli ulteriori seguiranno.

Quartier Generale Vespolate

li 24 Marzo 1849 alle 8 ore di mattina.

RADEZKY,
FELD-MARESCIALLO.

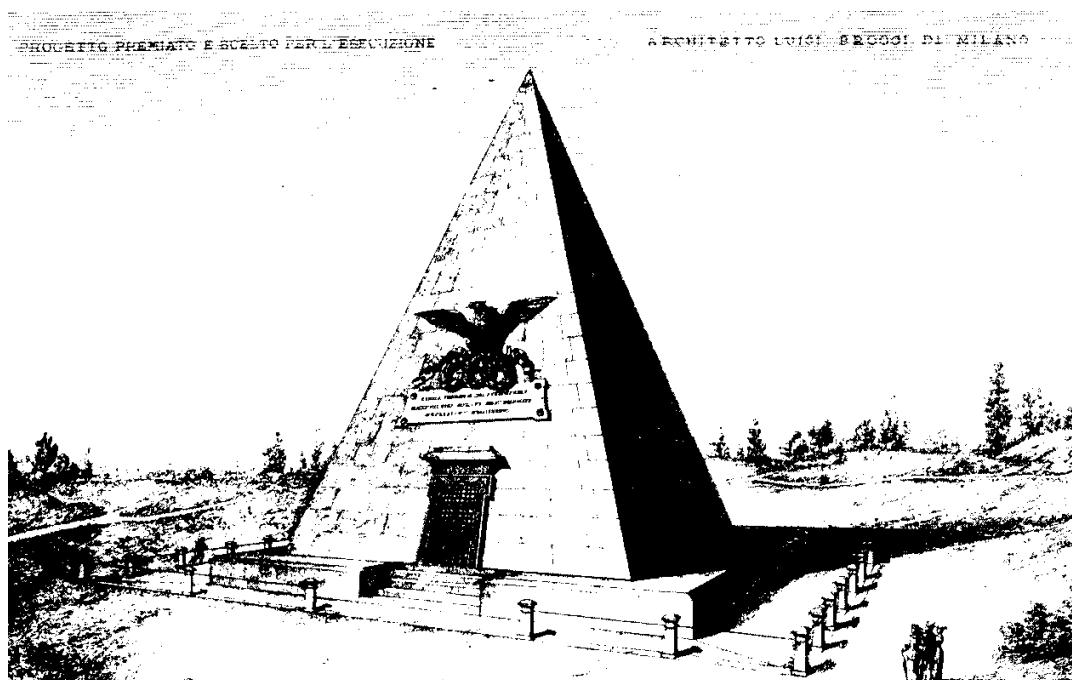
Obr. 6*

Dokument vydaný rakouským generálním štábem ve Vespolate jménem maršála Radetzského 24. 3. 1849 o osmé hodině ranní, oznamující obyvatelům Lombardska-Benátska porážku královské sardinské armády, abdikaci krále Karla Alberta a jednání o příměří.

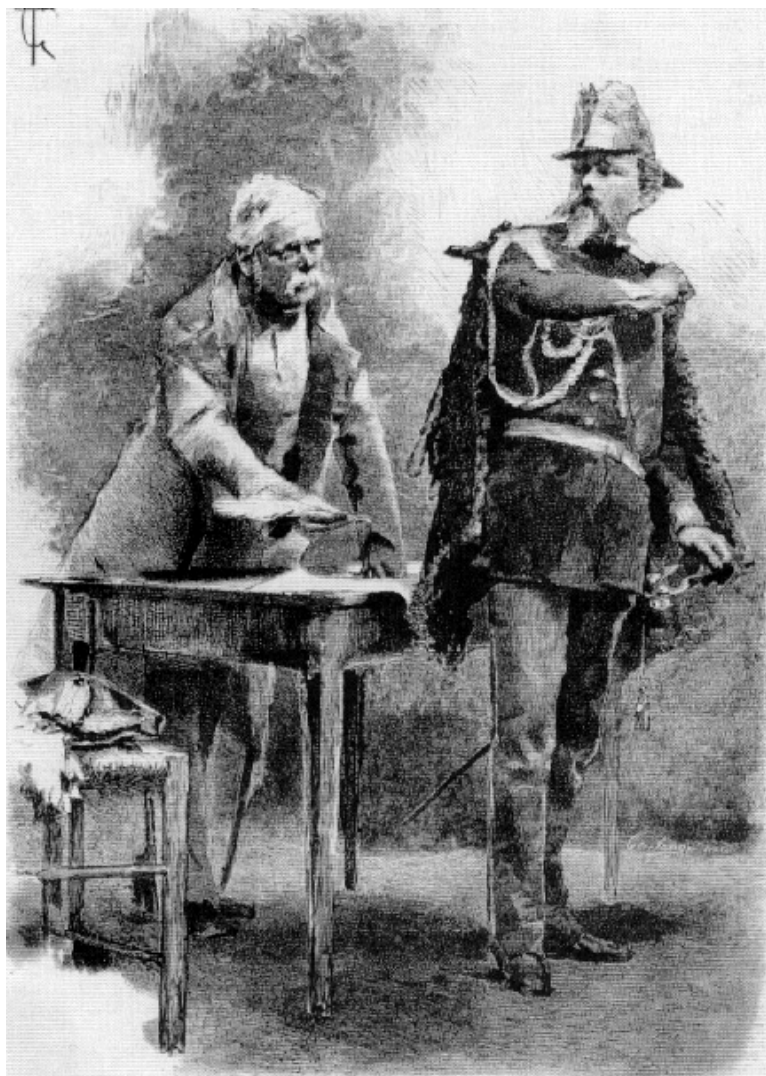
Obr. 7* Na bojišti v Biccocce v den prohrané bitvy o Novaru, uprostřed dýmu, kanonů a bajonetů a obklopen svými generály, abdikuje sardinský král Karel Albert ve prospěch prvorozeného syna Viktora Emanuela. Litografie N. Iuncka, vydaná r. 1849 v Turíně. (Ve skutečnosti došlo k abdikaci v paláci Bellini v Novaře).

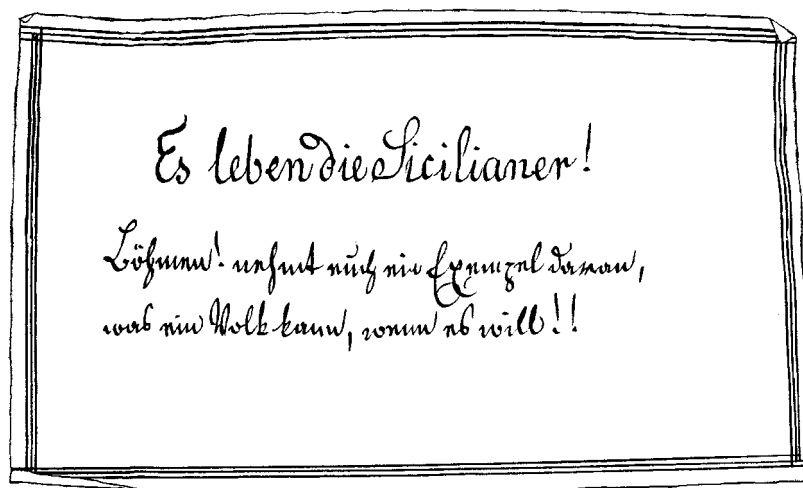
Obr. 8* Vítězný návrh na památník bitvy v Biccocce u Novary autora Luigi Broggiho. Slavnostní otevření se konalo 23. 3. 1879.

Obr. 9* Maršál Radetzky a král Viktor Emanuel II. bouřlivě diskutují o podmínkách příměří. Rytina podle kresby Tranquilla Cremony (1837–1878).

Obr. 10 „Ať žijí Sicilané!“ Leták nalezený 14. 2. 1849 v Praze. SÚA Praha, arch. fond Prezídium gubernia-tajné 1846–1849, sign. 15c/3, kart. č. 2213.

ZUSAMMENFASSUNG

DER NACHHALL DER ITALIENISCHEN EREIGNISSE IN DEN BÖHMISCHEN LÄNDERN IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Alena Pazderová

Nach dem Wiener Frieden im Jahre 1815 festigte Österreich wieder seinen entscheidenden Einfluß aufs Geschehen in Italien. Das politische Leben in den böhmischen Ländern in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts war dem starken Druck des Absolutismus Metternichs, der jedes Interesse für die politischen Fragen erstickte, ausgesetzt. Über das politische Erwachen der breiten Bevölkerungsschichten in Böhmen kann bis zur Hälfte der 40. Jahre des 19. Jahrhunderts nicht gesprochen werden. Die unpolitischen Zeitungen und Zeitschriften wurden nur von dem engen Intelligenzkreis gelesen. Und gerade von der Intelligenz kam auch der Anlaß zur Bewegung des Jahres 1848 heraus. Eine Wendung trat mit dem Antritt Karel Havlíčeks in die Redaktion der Prager Zeitung (Pražské noviny), später auf die National – Zeitung (Národní noviny) umbenannt, ein. In deren Feuilletons widmete er große Aufmerksamkeit den italienischen Ereignissen, die er besonders in den Jahren 1848-49 für die versteckte Allegorie mit den tschechischen Verhältnissen ausnutzte. Mit den italienischen Ereignissen wurde die Bevölkerung der böhmischen Länder zum erstenmal in den 20. Jahren im Zusammenhang mit der Bewegung der Karbonari markant konfrontiert. Stärkeren Einfluß hatten die italienischen Ereignisse auf das Geschehen in den böhmischen Ländern erst in der zweiten Hälfte der 40. Jahre, wann der tschechische Handel und die tschechische Industrie ihre Absatzgebiete für Leinwand und Erzeugnisse aus Baumwolle in der Lombardei verloren. Gleichzeitig kamen in Böhmen auch die Nachrichten von den liberalen Reformen des Papstes Pius IX. an, die er in der Verwaltung des Kirchenstaats einfuhr. Unter dem Einfluß der italienischen Ereignisse tauchten vom Februar 1848 in Prag die deutsch geschriebenen Appelle auf, die mit den Sizilianern sympatisierten; im März wurde von der Polizei ein republikanisch abgestimmtes Flugblatt gefangen, das die Solidarität mit dem „brüderlichen italienischen Volk“ ausdrückte und die Tschechen zum Widerstand gegen den Feldzug nach Italien und zum Kampf um die Konstitution aufrief. In den Artikeln aus den Jahren 1848-49 wurden die Leser regelmäßig sowohl mit den revolutionären Ereignissen, als auch mit den Ansichten auf die künftige staatsrechtliche Organisation Österreichs bekannt gemacht. Wenn auch weit entlegen, berührten die italienischen Ereignisse die bedeutenden politischen Begebenheiten in Böhmen – den 500. Jahrestag der Gründung der Karlsuniversität und die Slawische Versammlung. Der Stand auf

dem italienischen Schlachtfeld führte dann zur Beendigung der Belagerungszustand in Prag und zur Restriktion der Militärkräfte in Prag und auch in Böhmen nach der Revolution 1848. Das Schlußwort des Artikels ist der Schlacht bei Novara gewidmet. Diese Schlacht, an der auch die tschechischen Soldaten teilnahmen, beanstandete für eine Zeitlang die Bewegung für das vereinigte Italien.